

Grgo Mikulić

PRIRUČNIK
ZA EDUKACIJU I POLAGANJE STRUČNOG
ISPITA ZA TURISTIČKE VODIČE U
ŽUPANIJI ZAPADNOHERCEGOVAČKOJ

PPOSEBNI DIO:
ŽUPANIJA
ZAPADNOHERCEGOVAČKA

Posušje, 2021.

Kazalo

Hercegovina kao turistička regija	2
Kratak pregled povijesti	3
Županija Zapadnohercegovačka	16
Grude	21
Ljubuški	28
Posušje	38
Široki Brijeg	45
Gospodarstvo Županije Zapadnohercegovačke	57
Poljoprivreda Županije Zapadnohercegovačke	59
Školstvo	61
Muzeji	62
Kulturno povijesni spomenici	63
Prirodna baština	70
Jezera	71
Rijeke	74
Slapovi	75
Park prirode Blidinje	77
Izvori pitke vode	80
Šport	84
Glazba i kazališni život	85
Radio, televizija i tisak	86
Kultura	87
Kulturno umjetničke i znanstvene institucije	88
Turizam	99
Narodni običaji	100
Gastro ponuda	101
Hodočasnički turizam	104
Zimsko-športski turizam	106
Ljetno-kupališni turizam	106
Izletnički turizam	107
Ruralni turizam	108
Ribolov	111
Manifestacije	112
Korisne informacije	113
Literatura	116

Hercegovina kao turistička regija

Regiju možemo definirati kao područje koje na temelju svojih zemljopisnih, povijesnih, političkih, gospodarskih, pa i socijalnih karakteristika čini jednu cjelinu. Slijedom toga, možemo govoriti o regiji kao zemljopisnoj, povijesnoj, političkoj, gospodarskoj i socijalnoj cjelini.

Da je Hercegovina zemljopisna cjelina govori nam podatak kako se ona nalazi na jugu BiH, te kako Hercegovinu od Bosne dijeli lanac planina od zapada prema istoku: Malovan, Vran, Raduša, Vranica, Bitovnja, Bjelašnica, Treskavica i Zelengora. Taj lanac planina dijeli BiH i na dva slijeva rijeka; crnomorski i jadranski slijev. Regija Hercegovina zahvaća područje jadranskog slijeva.

O povijesno-političkoj cjelovitosti dovoljno govori podatak kako se država i zove Bosna i Hercegovina.

Što je to što Hercegovinu čini turističkom regijom?

Turistički potencijali Hercegovine su u tako jakom međuodnosu, te uopće nije moguće govoriti o jednim, a ne spomenuti druge, ili obrnuto. Prostorno, to je, relativno malo područje, te, u turističkom smislu, nije ga ni moguće dijeliti na manje dijelove, a da oni budu cjelina.

Za ilustraciju samo dva primjera:

-Zamislite posjetitelja koji je doputovao iz Australije u Međugorje i tek po povratku kući spozna kako nije posjetio **Slap Kravicu**, ili **Muzej Humac** koji se nalaze tek 10-ak kilometara daleko od Međugorja, a samo zato što se nalaze u drugoj županiji.

-Može li se dogoditi stranom posjetitelju na skijalištima u **Kupresu** ili **Parku prirode Blidinje** da ne iskoristi prigodu posjetiti **Međugorje**, **Mostar**, **Počitelj**, **Hutovo Blato** itd.

Mnogi ljudi u Americi znaju gdje se nalazi **Vjetrenica**, **Međugorje** ili **Mostar**, iako ne znaju u kojoj se državi nalaze mnogi milijunski gradovi svijeta. Ta činjenica bi nam trebala govoriti puno više no što je to bio slučaj do sada.

Rijeka **Neretva**, koja u svom slijevnom okruženju objedinjuje mnoge turističke potencijale ove regije, samo je jedan od mnogih kohezijskih čimbenika. Rijeka **Vrljika** izvire u Republici Hrvatskoj, mijenja ime četiri puta (Vrljika, Matica, Tihaljina, Mlade), a ulijeva se u Neretvu kao **Trebižat** (peto ime iste rijeke). Nedaleko od utoka Trebižata u Neretvu, s njezine lijeve strane, pritiče **Bregava** objedinjujući tako i Istočnu Hercegovinu u jedinstveno slijevno područje.

Buško jezero sa svojim slijevnim okruženjem, isto tako, pripada jadranskom slijevnom području.

Povijesna događanja su se isto tako i na isti način odražavala na cijelo područje regije Hercegovina, te je tako ovo područje i povijesno jedinstveno upravno područje od pred osmanskog razdoblja do danas.

Pojam

Ime Hercegovina prvi put se spominje 1454. godine u pismu bosanskog sandžak bega Isa-bega Ishakovića.

Hercegovina je zemlja hercegova.

Pojam herceg nastao je od njemačke riječi „Herzog“ preko mađarske riječi „herczeg“ što znači vojvoda.

Stjepan Vukčić Kosača, velikan u tadašnjoj Humskoj zemlji, 1448. godine proglašava se hercegom, te je po njemu, od tada, njegova zemlja dobila ime Hercegovina.

Kratak pregled povijesti Hercegovine

Predpovijesno doba

Područje Hercegovine bilo je naseljeno još od pradavnih vremena.

O tim vremenima najzornije govore tragovi ljudskog boravka u pećini Badanj kod Stoca koja se nalazi u kanjonu rijeke Bregave, u kojoj su ljudi stanovali još 14000 godina prije Krista.

Iz predpovijesnog vremena, osim pećine Badanj, osobito vrijedni arheološki lokaliteti su Varvara kod Prozora, pećina Crvena stijena na lijevoj obali Trebišnjice, Ravlića Pećina iznad izvora rijeke Tihaljine, Zelena pećina iznad izvora rijeke Bune, te u Lisičićima kod Konjica itd.

Brončano i željezno doba, na ovim prostorima, vezano je uz autohtona plemena nazvana zajedničkim imenom Iliri.

Iz tih vremena poznate su ilirske gradine: **Delminium**, nazvan po ilirskom plemenu Delmati koji su naseljavali ovaj prostor, iznad sela Crvenice kod Tomislavgrada; **Nečajno** južno od Posušja, **Budim** iznad Kočerina, **Rasića gradina** na Mamićkom brdu, **Kruškovac** u Ljubotićima, **Panošac** u Crnikm Lokvama, **Zvonigrad** iznad Žvatića kraj Širokog Brijega, te **Daorson** kod Stoca nazvan po ilirskom plemenu Daorsoni koji su živjeli na prostorima istočno od rijeke Neretve.

Osim gradina iz tih vremena osobito su zanimljive gomile, zapravo su to kameni grobni humci, razmješteni bez nekog posebnog reda po cijelom prostoru Hercegovine.

Ilirsko pleme Delmati naseljavalo je, u početku, prostore Livanjskog, Duvanjskog, te Imotsko - Bekijskog polja sve do Blata, a kasnije se proširuju na primorski dio i na otoke, osobito Brač i Hvar.

Rimljani su kasnije po njima nazvali i cijelo to područje Dalmacija.

Pleme Ardijejaca naseljavalo je donji tok rijeke Neretve i primorje oko ušća.

Daorsoni su, već u prvo vrijeme, bili helenizirani, te su kao takvi sami kovali i imali vlastiti novac.

Po ugledu na Helene klesali su kamen i izgradili vlastiti grad iznad sela Ošanića kod Stoca koji je kasnije, po njima, i nazvan Daorson.

Rimsko doba

Već početkom 3. stoljeća prije Krista Rimljani su došli na ove prostore i izgradili grad Naronu u dolini rijeke Neretve, danas Vid kod Metkovića. Iz Narone su vođene sve akcije protiv buntovnih i ratobornih Delmata koje su uspjeli poraziti tek nakon Batonovoga ustanka 6. - 9. godine poslije Kristova rođenja.

Tako je područje koje obuhvaća današnja Hercegovina pripalo rimskoj provinciji koju su nazvali Dalmacija, prema ilirskom plemenu Delmata.

Iz tog vremena brojni su ostatci koji govore o vrlo burnom životu koji se odvijao na tom području. Rimljani su izgradili ceste: Salona – Vid – Stolac - Trebinje, te Delminium – Vid, koje su poput žila kucavica, prolazile kroz to područje.

Brojne su villae rusticae, poput **Mogorjela** u Čapljini, sačuvane sve do današnjih dana; utvrđeni gradovi, poput **Mokriskika** u Mokrom kod Širokoga Brijega, u Gradcu kod Posušja, u Biogracima na južnoj strani Blata; brojni vojni kompleksi, poput **Bigestea** u Ljubuškom; bazilike iz tog vremena u Cimu Žitomisliću kod Mostara, Klobuku kod Ljubuškog, u Tasovčićima kod Čapljine, u Čerinu kod Čitluka, u Lisičićima kod Konjica, u Gorici kod Gruda, u Mokrom kod Širokoga Brijega itd., itd.; te na tisuće arheoloških eksponata koji se čuvaju u muzejima na Humcu (Ljubuški), u Gorici (Grude), u Livnu, Sarajevu, Mostaru, Splitu itd.

Tijekom cijelog tog vremena na ova područja prodiru Hrvati, u početku samo povremeno i na kratko, a kasnije sve češće i na dulje vrijeme, miješajući se s domicilnim ilirskim plemenima.

Iz vremena VII. – IX. stoljeća vrlo su oskudni ostatci te je tako vrlo teško rekonstruirati što se zapravo događalo u tom vremenu na prostoru današnje Hercegovine.

Krajem IX. stoljeća ovo područje pripada kneževini Hrvatskoj i to za vrijeme kneza Trpimira, a od 925. Hrvatskom Kraljevstvu.

No, već u X. stoljeću bizantski car Porfirogenet spominje oblasti na području Hercegovine: Paganiju, Travuniju i Zahumlje.

Prvi knez Zahumlja koji se u povijesti spominje je Mihovil Višević (910. – 950.).

Srednji vijek

Porfirogenet sredinom X. stoljeća spominje i „zemljicu Bosnu“. To je prvo spominjanje imena Bosna u povijesti. Pojam se odnosio na područje izvora rijeke Bosne do Travnika (Vrhbosna).

Vladari u tadašnjoj Bosni zvali su se banovi. Prvi poznati vladar Bosne bio je ban Borić koje je vladao od 1154. do 1163. godine.

Nakon kratke bizantske vlasti (1166. – 1180.), Bosnom su ponovo zavladao hrvatski velikaši.

Prvi je bio, u povijesti vrlo poznati, ban Kulin (1180. – 1204.). Za izbor Kulina za bana papa mu šalje svoj blagoslov. Poznata je „Povelja Kulina bana“ iz 1189. godine u kojoj potiče suradnju s Dubrovnikom dajući im olakšice za slobodnu trgovinu. To je prvi poznati državni dokument na narodnom jeziku.

Malo kasnije 1198. - 1202. i u Humskoj zemlji napisan je prvi tekst narodnim jezikom i hrvatskom ćirilicom (bosanicom) nazvan Humačka ploča. U tekstu na ploči se miješaju slova hrvatske ćirilice i glagoljice što zorno govori koliko je narod suživio na području tadašnje Dalmacije i Huma. Original Humačke ploče danas se čuva u Muzeju Humac u Ljubuškom. Za vrijeme Kulina bana Bosna se razvila u bogatu i stabilnu državu. Tako je nastala i poslovice „Za Kulina bana i dobrih dana“. On je zapravo utemeljitelj bosanske države.

Nakon njega bosanski banovi priznaju vlast hrvatsko-ugarskih kraljeva, no u stvarnosti se ponašaju kao samostalni vladari. Početkom XIV. stoljeća Mladen II., hrvatski ban, naziva se hrvatskim i bosanskim banom i vrhovnim gospodarom Humske zemlje.

Za vrijeme Stjepana II. Kotromanića, krajem dvadesetih godina XIV. stoljeća Banovina Bosna protezala se od Save do mora i od Cetine do Drine.

Naslijedio ga je Tvrtko I. 1353. godine koji je imao tek 15 godina.

Bio je sin Vladislava i Jelene Bribirske iz roda Šubića.

1377. godine proglašava se kraljem, a 1382. vraća pod svoju vlast područje od Cetine do Neretve koje mu je, kao miraz, uzeo hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I.

1389. godine šalje svoju vojsku na čelu s Vlatkom Vukovićem u pomoć Srbima na Kosovo.

1390. godine proglašava se "kraljem Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja".

Za njegova kraljevanja Bosansko Kraljevstvo je doživjelo svoj vrhunac moći. No, Tvrtko I. umire 1391. godine, nakon čega njegovo kraljevstvo malo pomalo postaje žrtva sve žešćim osmanlijskim napadima.

1404. godine u Kočerinu umire plemić Viganj Milošević koji daje na svoj grob isklesati ploču s tekstom u kojemu su kronološkim redom vladanja navedeni bosanski vladari od Stjepana II. Kotromanića, Tvrtka I., Kralja Dabiše, Kraljice Grube (Jelene) do kralja Ostoje za vrijeme kojeg umire.

Tekst je pisan hrvatskom ćirilicom, odnosno bosanicom.

Original Kočerinske ploče nalazi se u župnom uredu u Kočerinu, a isklesana je i replika i postavljena kao podnožje nadgrobnog spomenika Vignja Miloševića na nekropoli Lipovci na Kočerinskom polju, 2 km jugozapadno od Kočerina.

1403. – 1405., pisan uglatom glagoljicom, bogato ilustriran, Misal vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića predstavlja jedno

od najvrjednijih djela srednjeg vijeka. Danas se čuva u knjižnici Sarayi u Carigradu.

Iznimno je vrijedan i rukopis, a potječe iz istog vremena kao i Hrvojev Misal, Hvalov zbornik pisan hrvatskom ćirilicom (bosanicom) na 353 pergamenta. Prepisan je sa starijeg glagoljskog predloška, a u čast Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, hercegu splitskom i knezu Donjih Krajeva. Bogato je ilustriran: minijaturama, ornamentima, figurama i kompozicijama.

1435. godine Humom je zavladao Stjepan Vukčić Kosača koji je stolovao u Stjepan gradu iznad Blagaja.

1444. godine po prvi put se spominje ime Počitelja. Izgradnju Počitelja osobito su poticali i pomagali Dubrovčani. Turci ga osvajaju 1471. godine.

1448. godine Stjepan Vukčić Kosača proglašava se hercegom, po kome je njegova zemlja i dobila ime Hercegovina.

U njegovo vrijeme sagrađena je i tvrđava Ljubuški.

Šaptom Bosna pade 1463. godine, a njezin posljednji kralj Stjepan Tomašević bi pogubljen nakon poraza kod Ključa. Njegova maćeha, kraljica Katarina Kosača sklonila se u Rim, gdje je i umrla ostavivši svoje, Bosansko Kraljevstvo, Svetoj Stolici.

Humska zemlja, Hum, a od 1448. godine Hercegovina opirala se Osmanlijama još dvadesetak godina, no i ona pade 1482. godine pod osmanlijsku vlast. 100 godina stalnih napada bilo je potrebno Osmanlijama za konačan pad Hercegovine pod njihovu upravu.

Iz vremena srednjeg vijeka, od drugih spomenika koji spadaju u kulturno povijesnu baštinu, nikako se ne mogu zaobići stećci, ti bijeli nadgrobni bilizi koji svojom ornamentikom najzornije govore o burnim vremenima u kojima su nastajali, o neugasivoj iskonskoj čežnji i težnji čovjeka za ljepotom, ma kako u oskudnim vremenima živio i preživljavao.

Tursko - Osmansko doba (1463. – 1878.)

Nakon osvajanje Hercegovine na tom području se osniva Hercegovački sandžak, koji je 1580. godine pripojen Rumelijskom ejalatu, a nakon toga Bosanskom pašaluku u kojemu ostaje sve do 1878. U vremenu 1833. – 1851. godine Hercegovački sandžak se osamostaljuje, a njime vlada Ali paša Rizvanbegović, no nakon 1851. godine opet se vraća pod upravu Bosanskog pašaluka. Kadiluci i nahije bili su temeljne administrativne jedinice u Hercegovini za osmanskog vremena.

Osmanska vlast je bila uspostavljena, no zemlja je bila pusta i spaljena. Pučanstvo koje se uspjelo spasiti pobjeglo je pred osmanskom vojskom na područja pod hrvatskom upravom: Dalmaciju, Imotski, Sinj itd.

Po popisima koje su Osmanlije vršile nakon osvajanja novih prostora moglo se vidjeti kako je većina sela ostala bez katoličkog pučanstva i, do temelja, razrušena.

Na upozorenje fra Anđela Zvizdovića Osmanlijama: kako im nije potrebna pusta zemlja, Mehmed II. izdaje mu 'Ahdnamu', carsku povelju bosanskim duhovnicima kojom im se jamči sloboda i sigurnost, njima i njihovoj imovini, te se daje mogućnost povratka preživjelom i izbjeglom pučanstvu na njihove posjede.

Na posjede odbjeglih Hrvata koji se nisu vraćali Turci su dovodili Vlahe iz Srbije i Crne Gore.

Kako bi lakše držali pučanstvo u pokornosti Osmanlije su vršile pritisak na predstavnike bivšeg plemstva i članove plemićkih obitelji za prelazak na islam, a nerijetko su bili i ubijani zbog svoje ustrajnosti u odbijanju prihvaćanja islama.

Pohlepa za moći, privilegijama, položajem i imanjem, nagnala je mnoge na prelazak sa katoličanstva na islam. Tako je to trajalo tijekom cijelog osmanskog vladanja Hercegovinom, teror i zulum, sve do Hercegovačkog ustanka 1875. godine kojega podiže nezadovoljno hrvatsko pučanstvo u Hercegovini. To je bio početak kraja Osmanskog carstva, ne

samo u Hercegovini, nego i u cijeloj Bosni i Hercegovini i šire, na Balkanu.

Berlinskim mirovnim kongresom 1878. godine Bosna i Hercegovina se daje pod izravni protektorat Austro-Ugarskoj.

Hercegovina u Austro-Ugarsko vrijeme (1878.– 1918.)

Dodjelom ovlasti Austro-Ugarskoj za uvođenje mira u Bosni i Hercegovini, te ustrojavanje nove uprave, Europa je željela i imala za cilj: rješavanje istočnog pitanja - trajno otklanjanje opasnosti Osmanskog carstva.

No, u Bosni i Hercegovini ništa nije bilo jednostavno, pa ni to. Stanje u stvarnom životu naroda u BiH se još više zakompliciralo novonastalom situacijom nakon Berlinskog kongresa.

Naime, svi narodi, koji su BiH povijesno i stvarno imali važnu ulogu, u toj situaciji, vidjeli su svoju šansu za ostvarenje svoji povijesnih, vjerskih, nacionalnih i svih drugih, težnji i ciljeva: i Hrvati i Muslimani i Srbi.

Kako bi što više izolirao utjecaj Zagreba i Beograda, u kojima su tražili svoju potporu Hrvati i Srbi, mađarski upravitelj u BiH Benjamin Kallay nameće bosansko ime za jezik, preko kojeg kuša ustrojiti bosansku naciju.

Naravno, to kušanje bez temelja, bilo je osuđeno na propast, samo po sebi.

1908. Austro-Ugarska vrši aneksiju Bosne i Hercegovine. Protiv te aneksije pobunili su se Srbi i Muslimani, no budući da nisu mali potporu u Rusiji, aneksija je prošla bez ratnih posljedica, iako ratna opasnost nije prošla. Svatko se, na svoj način, spremao za rat koji je slijedio.

Naoružani i obučeni u Srbiji, članovi Mlade Bosne 28. lipnja 1914. godine izvršili su u Sarajevu atentat na austrijskog prijestolonasljednika Ferdinanda.

To je bio izravan povod za I. svjetski rat.

Vrijeme kraljevine Jugoslavije (1918. – 1941.)

Nakon svršetka I. svjetskog rata 29. listopada 1918. godine u Zagrebu je proglašena Država Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) sa sjedištem u Zagrebu. U nju su bile uključene sve zemlje koje su nekada bile u sastavu Austro-Ugarske; Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Vojvodina.

No, ta država potrajala je samo kratko jer se već 1. prosinca 1918. godine nametnutim proglasom ona ujedinjuje u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca.

U toj državi Bosna i Hercegovina se nikako ne spominje, a ni Muslimani kao etnička zajednica.

Na tim prostorima postojale su zemaljske vlade kao neki oblici samouprave, ali samo do 1921. godine kada se ukidaju Vidovdanskim ustavom. Tim ustavom izvršena je stroga centralizacija vlasti sa sjedištem u Beogradu na čelu sa srpskom dinastijom Karađorđevića. Država je, umjesto dotadašnje teritorijalne podjele, podijeljena na oblasti.

Zapadna Hercegovina pripala je Primorskoj banovini, a istočna Hercegovina je pripala Zetskoj banovini.

1939. godine, sporazumom Cvetković – Maček, formira se Banovina Hrvatska. U Banovinu Hrvatsku, osim ostalih područja, onaj dio koji se odnosi na područje Hercegovine, ulazi cijeli prostor Hercegovine od Stoca prema zapadu. Tako su u Banovinu Hrvatsku ušli svi oni prostori na kojima su Hrvati činili apsolutnu ili relativnu većinu.

Ova podjela izazvala je veliko protivljenje srpskog i muslimanskog pučanstva.

S takovim stanjem podijeljenosti ušlo su u II. svjetski rat.

Potpomognuta iz Italije i Njemačke 10. travnja proglašena je Nezavisna Država Hrvatska u čiji sastav je ušla i Hercegovina.

Budući da su i Njemačka i Italija držale NDH za svoju satelitsku državu, one su je podijelile na dvije interesne zone. Talijanska teritorijalna interesna zona protezala se oko 100 km od Jadranskog mora prema unutrašnjosti, a ostatak je bila

njemačka oblast. Tako je Hercegovina, za vrijeme II. svjetskog rata, bila u zoni talijanskog interesnog prostora.

Hercegovina u drugoj Jugoslaviji (1945. – 1990.)

U drugu Jugoslaviju 1945. godine Bosna i Hercegovina je ušla kao federalna jedinica s dva konstitutivna naroda: Srbe i Hrvate. Muslimani su se mogli izjašnjavati kao Srbi ili Hrvati, a od 1953. godine i kao Jugoslaveni.

Pravo na nacionalnost Muslimani su dobili 1971. godine. Tako Muslimani postaju relativno najbrojniji narod u Bosni i Hercegovini čime dobivaju izravno i status konstitutivnog naroda u Jugoslaviji.

Ustavom iz 1974. godine jugoslavenske republike, a time i BiH, postaju praktično savezne države, iz čega slijedi pravo i na odcjepljenje, što će biti temelj Badinterovoj komisiji 1992. godine za dopuštenje Hrvatskoj, BiH, Sloveniji i svim drugim jugoslavenskim republikama za odcjepljenje i priznanje kao samostalnih država.

Dočim je umro utemeljitelj, te druge, nove SFRJ Josip Broz Tito, odmah je počelo raslojavanje jugoslavenskog društva po nacionalnim i vjerskim temeljima. Pucala je lagano, ali neumitno, po svim šavovima koji su je držali kao cjelinu. Trebalo je deset godina do konačnog raspada. Međutim, kako raslojavanje i državno razdruživanje, obično ne ide lako i mirnim putem, zlo rata opet se nadvilo nad ovim prostorima.

A ovaj prostor kao da je i povijesno proklet - nikako nije moglo proći pedesetak godina bez rata, ni generacija bez rata. A vrijeme od zadnjeg, II. svjetsko rata 1945. taman je brojilo svoje zadnje godine tog nesretnog ciklusa. Novi rat bio je na pomolu.

Bosna i Hercegovina kao samostalna država (1992. – do danas)

Budući da je jugoslavenska armija zaratila s Republikom Hrvatskom nije prezala ni od teritorija koji nije pripadao Republici Hrvatskoj kako bi izbila na granice s Republikom Hrvatskom.

U listopadu 1992. godine Jugoslavenska armija, kako bi došla nadomak Dubrovnika, napada selo Ravno u istočnoj Hercegovini, no to još nije bio onaj pravi ratni vihor koji se spremao Bosni i Hercegovini, premda su se neki naivno nadali kako bi ih zlo rata moglo i mimoići.

Na nesreću, zlo je time bilo još i mnogo veće.

U jeku ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini 7. travnja 1992. godine Europska komisija priznaje Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu državu, a 22. svibnja, iste, 1992. godine UN je prima u svoje članstvo.

Nakon stravičnog četverogodišnjeg rata, u studenom 1995. godine u Daytonu (SAD) postignut je sporazum, a mjesec dana kasnije u Parizu i službeno podpisan od strane sva tri konstitutivna bosanskohercegovačka naroda: Bošnjaka, Srba i Hrvata. Prema tom sporazumu BiH ostaje kao samostalna i cjelovita država, sastavljena od dva entiteta: srpskog dijela (Republika Srpska) i bošnjačko-hrvatskog dijela (Federacija BiH). Republici Srpskoj je pripalo 49 % teritorija BiH, a Federaciji BiH 51 %.

Tako je dio Hercegovine od Stoca prema zapadu pripao Federaciji BiH, a istočni dio Hercegovine Republici Srpskoj. Federacija Bosne i Hercegovine se sastoji od federalnih jedinica - županija.

Jedna od tih deset županija (federalnih jedinica) je i Županija Zapadnohercegovačka.

Zemljopisni položaj Hercegovine

Na sjeverozapadu, zapadu i jugu Hercegovina graniči s Republikom Hrvatskom, na istoku s Republikom Crnom Gorom, a na sjeveru s Bosnom. Granice su najvećim dijelom prirodne jer vode preko planina, na sjeveru i istoku ili morem, jednim dijelom na jugu, a ostalim dijelom su rezultat povijesnih okolnosti. No, one nikako nisu prepreka niti ograničavajući čimbenik turističkom razvoju Hercegovine. Štoviše, one kao takove čine ovom prostoru, u kvalitativnom smislu, uvelike prednost, osobito u razvoju određenih vidova turizma: svih vidova planinsko turizma u planinskom dijelu, a u primorskom dijelu svih vidova ljetno-kupališnog turizma.

Klima

Čimbenici koji izravno utječu na klimu u pojedinim dijelovima Hercegovine su: blizina mora, reljef i nadmorska visina.

Primorski dio, te dijelovi Hercegovine koji nisu na velikoj udaljenosti od mora imaju pravu mediteransku klimu s dugim i suhim ljetima, te kratkim i vrlo rijetko hladnim zimama. Oborine, u tim predjelima, uglavnom se odnose na zimu, kasnu jesen i rano proljeće. Prosječna godišnja temperatura prelazi 14 stupnjeva. Ljetna temperatura nerijetko doseže i preko 40 stupnjeva, dok zimska temperatura rijetko pada ispod nule. Ovu Hercegovinu zovu i niska Hercegovina. Mediteranska klima slabi udaljenošću od mora i nadmorskom razinom, mada, u pojedinim dijelovima, a osobito dolinama rijeka Trebižata i Neretve mediteranska klima dopire i dublje u unutrašnjost Hercegovine.

Drugi dio Hercegovine je onaj koji se nalazi na 400 m pa sve do 700 m nadmorske razine.

I u tim dijelovima Hercegovine se osjeća mediteranska klima, no u daleko manjoj mjeri nego u niskoj Hercegovini.

Prosječna godišnja temperatura u tim predjelima kreće se oko 12 stupnjeva.

Planinski dio Hercegovine je onaj koji se prostire na 800 m nadmorske razine i više. U tim predjelima vlada izrazito planinska klima s dugim i hladnim zimama, te kratkim i umjereno toplim ljetima. Prosječna godišnja temperatura, u tim predjelima, je oko 9 stupnjeva, a padaline su raspoređene tijekom cijele godine, te sa snijegom tijekom cijele zime.

Vjetrovi koji pušu u Hercegovini su uglavnom bura, jugo i maestral. Bura je suh i vrlo hladan vjetar. Obično puše proljetnim, jesenskim i zimskim mjesecima iz sjeveroistočnog smjera, obično donosi lijepo vrijeme, a u zimskim mjesecima i snijeg. Jugo je jak jugoistočni vjetar i gotovo uvijek donosi velike količine oborina. U ljetnim mjesecima ponekad puše maestral, ili zmorac. To je vrlo ugodan, umilan vjetar koji puše s mora na kopno.

Stara crkva u Gorici

ŽUPANIJA ZAPADNOHERCEGOVAČKA

Županija Zapadnohercegovačka utemeljena je 1996. godine, a sastoji se od dva grada i dvije općine: Grad Široki Brijeg kao sjedište Županije i Grad Ljubuški, te dvije općine; Grude i Posušje.

Županija se prostire od planinskog masiva Čvrsnice na sjeveru do granice s Republikom Hrvatskom na jugu i zapadu, sa sjeverozapadne strane graniči s Hercegbosanskom Županijom, a na istoku s Hercegovačko - Neretvanskom Županijom.

Prostor koji zahvaća Županija Zapadnohercegovačka ima površinu od 1363 km² i oko 94000 stanovnika.

Rijeke koje protječu kroz Županiju su: Matica, Tihaljina-Mlade-Trebižat, Vrištića, Studenčica, Lištića, Ugrovača, Ričina, i Žukovica.

Jezera na području Županije su: Blidinje jezero, Tribistovo, Krenica i Akumulacija Drinovci.

Najviši vrh u Županiji je Pločno, nadmorske razine 2228 m.

Klima je mediteranska s vrućim ljetima i umjerenim zimama u južnim predjelima, dok je u sjevernim izrazito kontinentalna s umjerenim ljetima i vrlo, štoviše i ekstremno hladnim zimama.

Od visokoškolskih ustanova na području Županije djeluje Akademija likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu, te, u sklopu Akademije, poslijediplomski studij Ars sacra.

Srednjoškolska središta, gimnazije s raznim strukovnim školama, djeluje u oboma gradskim i objema općinskim središtima.

U Županiji Zapadnohercegovačkoj nalazi se prvi utemeljen muzej u Bosni i Hercegovini: Muzej Humac, Franjevačka arheološka zbirka u Gorici utemeljena 2006. godine, te muzej „U kući Oca mojega“ u Posušju.

Umjetničke galerije postoje u: Širokom Brijegu Franjevačka galerija, u Ljubuškom Galerija Majka, te Galerija Masna Luka u Parku prirode Blidinje.

Na županijskoj razini djeluje HKUD Hercegovac i nekoliko njih na gradskim i općinskim razinama.

Zgrada Županije Zapadnohercegovačke u Širokom Brijegu

Rubni dijelovi Grada Ljubuški dopiru do samog središta Međugorja te tako, po samoj logici stvari, ta činjenica otvara veliku mogućnost sudioništva u turističkim djelatnostima kada je u pitanju smještaj gostiju koji posjećuju Međugorje, pružanje dodatnih ugostiteljskih i drugih sadržaja koje gosti konzumiraju pa sve do onih kulturnih, izletničkih, (posjete Kravici, Širokom Brijegu) itd.

Kupanje na cijelom toku rijeke Trebižat, a osobito u podnožju slapa Kravica, nezaboravan je doživljaj, na jezeru Krenica isto tako.

Park prirode Blidinje s planinskim masivima Vrana i Čvrsnice pružaju neiscrpne mogućnosti izgradnje središta za zimsko - športske aktivnosti, ekstremne športove, rekreaciju, a osobito uživanje u prekrasnim krajobrazima, vidicima, a za one koji

se žele samo odmoriti to nigdje drugdje neće tako dobro i tako brzo postići.

Park prirode je drugi Eden kada je u pitanju odmor duha i tijela.

Ako postoji predio na kugli zemaljskoj koji, po svemu, podsjeća na raj onda je to upravo područje Županije Zapadnohercegovačke.

Ustroj Županije Zapadnohercegovačke

Službeni naziv Županije je Županija Zapadnohercegovačka. Prvi članak Ustava Županije Zapadnohercegovačke kaže: „Županija Zapadnohercegovačka (u daljnjem tekstu Županija) je federalna jedinica Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu Federacija).

Županija može sklapati i međunarodne ugovore uz prethodnu suglasnost Parlamenta Federacije i Parlamentarne Skupštine BiH, osim onih sporazuma za koje po zakonu nije potrebna suglasnost.

Zakonodavnu vlast u Županiji Zapadnohercegovačkoj obavlja Skupština Županije.

Skupština Županije je jednodomna i ima 31 zastupnika.

Mandat zastupnika traje četiri godine

Skupština Županije:

- priprema i donosi Ustav Županije
- odobrava imenovanje Vladu Županije
- bira sudce Županijskoga suda
- utvrđuje nadležnosti Županijskoga i općinskih sudova
- donosi proračun Županije
- donosi poslovnik o radu Skupštine
- bira predsjednika i dopredsjednika Skupštine
- bira zastupnike Županije u Dom naroda Parlamenta Federacije itd.

Izvršnu vlast u Županiji obavlja Vlada Županije Zapadnohercegovačke.

Vlada Županije sastoji se od predsjednika Vlade, 2 dopredsjednika iz reda ministara i ministara kao članova Vlade. Ministri su za svoj rad odgovorni predsjedniku Vlade i Skupštini, a predsjednik Vlade je odgovoran Skupštini Županije.

Vlada Županije Zapadnohercegovačke ima osam ministarstava i to:

- Ministarstvo pravosuđa i uprave
- Ministarstvo obrazovanja, znanosti kulture i športa
- Ministarstvo financija
- Ministarstvo unutarnjih poslova
- Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi
- Ministarstvo hrvatskih branitelja iz domovinskog rata
- Ministarstvo gospodarstva
- Ministarstvo prostornog uređenja, resursa i zaštite okoliša

Samostalne županijske uprave su:

- Uprava za geodetske i imovinsko pravne poslove
- Županijski arhiv
- Uprava civilne zaštite
- Uprava za inspekcijske poslove
- Uprava za ceste
- Uprava za šume
- Zavod za prostorno planiranje
- Zavod za zaštitu kulturno-povijesne i prirodne baštine

Vlada Županije:

- provodi županijsku politiku,
- predlaže i provodi županijske zakone
- priprema prijedlog proračuna Županije itd.

Lokalna samouprava ostvaruje se u općinama i gradovima kao teritorijalnim jedinicama lokalne samouprave.

Općine u prvom redu:

- stvaraju i razvijaju materijalne uvjete za život i rad općih i zajedničkih potreba i interesa pučanstva
- upravlja javnim dobrima lokalnog značaja
- osigurava financiranje općih i zajedničkih potreba iz nadležnosti općine

- osigurava opće uvjete opskrbe građana
- obavlja uslužne djelatnosti za građane
- izgrađuje i održava infrastrukturu lokalnog karaktera (ceste, vodovod, kanalizacija itd)

Općina i grad imaju statut. Statut općine i grada mora biti usklađen s Ustavom Županije i Federacije.

Svaka općina imaju općinsko vijeće. Gradovi imaju gradsko vijeće.

Općinsko vijeće ne može imati manje od 15 niti više od 31 člana. Općinska vijeća u Županiji Zapadnohercegovačkoj imaju po 25 članova (vijećnika).

Mandat vijećnika traje četiri godine.

Općinsko vijeće:

- priprema i donosi statut općine
- bira predsjednika općinskog vijeća
- prihvaća proračun općine itd.

Gradsko vijeće:

- priprema i donosi statut grada
- donosi proračun grada itd.

Svaka općina ima načelnika, a grad ima gradonačelnika.

Načelnik i gradonačelnik se bira izravno na lokalnim izborima.

Općinski načelnik:

- postavlja i smjenjuje općinske dužnosnike
- provodi općinsku politiku
- rukovodi radom općinskih službi
- skrbi o ustroju lokalne uprave i samouprave i njezinom radu
- podnosi izvješća općinskom vijeću i javnosti o provođenju i izvršenju općinske politike i svojim aktivnostima
- priprema prijedloge koje razmatra općinsko vijeće itd.

Gradonačelnik:

- imenuje i razrješava gradske dužnosnike
- provodi gradske politike
- rukovodi radom gradski službi i gradskih dužnosnika
- priprema prijedloge koje razmatra gradsko vijeće.

GRUDE

Općina Grude smještena je na rubnom području Imotsko-Bekijskog polja, na njegovu istočnom dijelu. Dobrim cestovnim putovima Grude su povezane s ostalim općinama u Županiji Zapadnohercegovačkoj: Ljubuškim, Posušjem i Širokim Brijegom, te se tako Grude razvijaju, između ostalog, i u vrlo živo tranzitno mjesto.

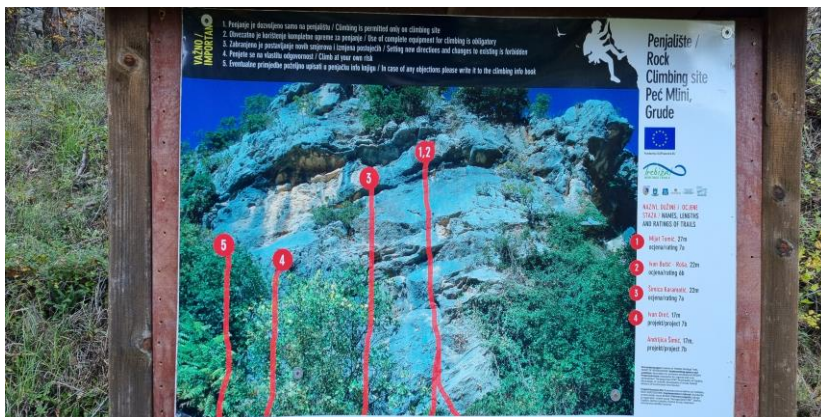
Pogled na Grude i Grudsko polje u proljeće

Općina Grude prostire se na 218 km² i broji oko 17900 stanovnika. Na području općine Grude prevladava mediteranska klima sa samo povremenim zamjetnim utjecajem kontinentalne klime.

Među prirodnim ljepotama ovoga kraja važno je spomenuti: jezero Krenicu u Drinovicima, Akumulaciju Drinovci, izvorište rijeke Tihaljine, Peć Mlini i Grudsko vrilo.

Na izvorištu Tihaljine, u zadnjih nekoliko godina, uređene su staze i šetnice tako da je omogućen pristup do samog izvora.

Isto tako 2019. godine u Peć Mlinima implementiran je i projekt Via Ferata, penjalište za planinare, te instaliran ziline.

Zapadno od Peć-Mlina nalazi se i neolitska Ravlića pećina: duga 95 m, široka 38 i visoka 20 m.

Od kulturno povijesnog blaga potrebno je osobito istaknuti krstionicu iz V. stoljeća, temelje kršćanske crkve iz IX. stoljeća, na kojima je kasnije (1856.) izgrađena današnja crkva u Gorici.

Ovdje je potrebno istaknuti i Muzej u franjevačkoj kući u Gorici koji je otvoren za javnost u 8. mjesecu 2006. godine

pod nazivom: Hrvatska franjevačka arheološka zbirka svetog Stjepana Prvomučenika Gorica Grude.

Neolitsku Ravlića pećina u Peć Mlinima

Tradicionalna kulturna manifestacija “Šimićevi susreti”, koja se održava svake godine u svibnju privlači u ove krajeve najistaknutije javne i kulturne djelatnike.

Osim navedenih turističkih potencijala, potrebno je spomenuti i župnu Crkvu u Tihaljini s kipom Gospe Tihaljinske, koju posjećuju brojni hodočasnici iz cijeloga svijeta.

Od gospodarskih grana u Grudama su se razvile osobito grafička industrija (Grafotisak), te proizvodnja higijenskih papira (Violeta). Od ostalih poduzeća koje je važno spomenuti na području općine Grude su: Bilo trade, Signalizacija, Lumen, Tvornica za proizvodnju piva Iniline itd.

Grude su sjedište:

- Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi ŽZH
- Ministarstva branitelja iz domovinskog rata ŽZH
- Uprave civilne zaštite ŽZH
- Zavoda za zdravstvenu zaštitu ŽZH
- Općine Grude

Jezero Krenica, avionski snimak

Vjerski objekti u Grudama:

- Crkva sv. Kate.
- Crkva sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici

Zdravstvene ustanove su:

- J.U. Dom zdravlja Grude
- Gradska ljekarna Grude
- Ljekarna Mirna

Kulturne ustanove su:

- J.U. "Kulturni dom Antun Branko Šimić" Grude
- J.U. Narodna knjižnica

Mediji:

- Radio postaja Grude

Obrazovne ustanove:

- Gimnazija „Antun Branko Šimić“
- Osnovna škola „Ruđer Bošković“

Udruge su:

- Matica hrvatska, Ogranak Grude
- HKD Napredak
- EKO udruga „Kadulja“
- Bratovština svetog Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići

Kulturno umjetnička društva u Grudama su:

- HKUD „Sveta Kata“
- HKUD „Sveti Ivan Krstitelj“
- HKUD „Sloga“ – Gorica
- HKUD „Sovići“

Među športskim klubovima u Grudama je važno spomenuti:

- Nogometni klub „Grude“,
- Košarkaški klub „Grude“
- Boćarski klub „Grude“
- ŽRK „Grude“
- Teniski klub „Grude“

Športsko-rekreacijska središta:

- Gradska dvorana
- Boćarska dvorana
- Nogometni stadion

Javna poduzeća:

- JP Komunalno – Grude
- JP „Vrilo“

Turističko ugostiteljska poduzeća u Grudama su:

- Hotel „Otok“
- Motel „Kiwi“
- Seoski turizam „Marića gaj“.

Poznati Grudani su:

- Antun Branko Šimić,
- Stanislav Šimić

- hajduk i narodni junak Andrijica Šimić.
- fra Martin Mikulić
- fra Stipan Vrljić
- fra Anđeo Nuić

Antun Branko i Stanislav Šimić

Ono što mogu biti ili jesu turistički potencijali Gruda su;

- arheološki lokalitet u Gorici
- Franjevačka arheološka zbirka u Gorici
- Jezero Krenica
- Ravlića pećina
- nekropola stećaka u Ledincu
- rijeka Tihaljina sa svojim atraktivnim i izvorištem i tokom.

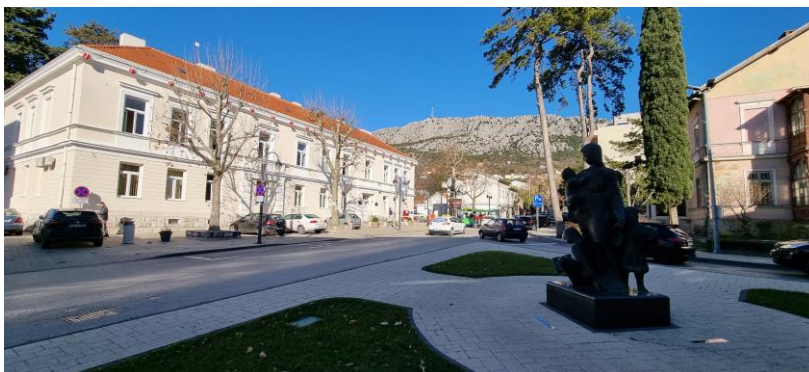
Muzej Gorica, dio - oltarna ograda iz IX. Stoljeća

Ulomak stećka s nekropole u Ledincu

GRAD LJUBUŠKI

Područje Grada Ljubuški po brojnim povijesnim ostacima zasigurno je bilo naseljeno još u predpovijesno vrijeme. Prvi stanovnici bili su Iliri još s početka II. tisućljeća prije Krista, Daorsoni – ilirsko pleme, a kasnije protjerani od drugih ilirskih plemena Ardijejaca i Delmata. Iz tog vremena ostale se brojne gradine po vrhuncima okolnih brda, te gomile razbacane bez nekog reda i logike, uostalom kao i po cijelom prostoru Hercegovine.

Ljubuški, središte grada

Nakon što su Rimljani pokorili ilirska plemena, u prvom desetljeću poslije Krista, zavladao su ovim prostorima, te ih proglasili svojom pokrajinom nazvavši je Ilirik. Brojni su povijesni ostaci koji govore o vrlo intenzivnom životu koji se ovdje odvijao za rimskog vremena. U početku, na području Humca, bila je izgrađena putna postaja Bigeste, a kasnije pravi vojni logor – danas to područje zovu Gračine. Dijelovi objekta na Gračinama, koji je arheološki istražen, otkrio je dijelove logora koji su služili kao kupalište sa saunama koje su bile zagrijavane podzemnim sustavom za zagrijavanje. Na tom lokalitetu pronađeni su brojni ostaci nakita, novčića,

prstenja, fibula, oružja, keramike, vaza, vrčeva itd. Sve govori kako je to bio, zapravo, prateći objekt uz vojni logor. Buduća arheološka iskapanja zasigurno će nam puno toga više otkriti i reći o tim vremenima. Na području Grada Ljubuški postojale su ranokršćanske crkve - bazilike, rimska poljoprivredna dobra, villae rusticae (Vitina, Vojnić, Crveni Grm).

Stari grad Ljubuški

Iz vremena ranog srednjeg vijeka važno je spomenuti Ljubušku ploču – kameni spomenik s cvjetnim pleternim ukrasima, IX. – XI. stoljeće, te poznatu Humačku ploču, kameni natpis na hrvatskoj ćirilici s nekoliko slova glagoljice iz 1198. godine. Obje ploče se čuvaju u Muzeju Humac.

Iz srednjeg vijeka ljubuški kraj je poznat po brojnim nekropolama stećaka, njih 45 lokaliteta s oko 600 primjeraka ploča, sanduka i sljemenjaka. Osobito su zanimljivi oni u Studencima, Zvirićima, Klobuku i na Bijači.

Ono po čemu je Grad Ljubuški nadaleko poznat, a ubraja se u srednjovjekovne spomenike kulture iznimne vrijednosti je sam stari grad Ljubuški, utvrda. Tvrđava se pripisuje hercegu Stjepanu Kosači, a prvi put se spominje 21. veljače 1444. godine pod nazivom Lubussa.

Nakon osvajanja ovih krajeva 1477. godine Turci su tvrđavu učvrstili i proširili, dogradili bedeme s puškarnicama. Tvrđava

je, u to vrijeme, bila stalno nastanjena. Imala je više svojih čatrnja za vodu, barutanu, oružanicu, zatvor, te kuće za posadu i stan za zapovjednika.

Od XVII. stoljeća ova utvrda gubi na važnosti, te tako, zbog neodržavanja, propada do današnjih dana. No, nakon proglašavanja starog grada nacionalnim spomenikom kulture 2003. godine, počinje i njegova obnova. U obnovu se, uz tadašnju Općinu Ljubuški, a danas Grad Ljubuški uključuje i Turistička zajednica ŽZH 2006. godine, te se tako radovi na sanaciji i konzerviranju tvrđave intenziviraju. Tako je obnovljen i konzerviran ulazni dio s čatrnjom.

Radovi na obnovi staroga grada osobito su intenzivirani u posljednje dvije godine.

Za vrijeme turske okupacije ništa osobitog se nije događalo: narod je gledao kako preživjeti, a turska vlas ništa nije poduzimala na tome kako gospodarski razviti ove krajeve.

Poslovice iz tih vremena je glasila: begu begovo, agi agino, nama što ostane.

Dolaskom austrougarske vlasti mnogo toga se promijenilo, kako na gospodarskom tako i na kulturnom planu.

Organizira se proizvodnja duhana, grade se putovi, kanali za natapanje u Ljubuškom polju, isušuju se močvare.

14. kolovoza 1878. godine otvara se vojna pošta u Ljubuškom.

1880. godine otvara se Narodna osnovna škola u Ljubuškom.

1882. u Ljubuškom se osniva Matica Hrvatska.

1882. fra Anđeo Nuić donosi prvi harmonij i glasovir u Ljubuški.

1884. godine utemeljuje se Muzej Humac kao prvi muzej u Bosni i Hercegovini.

1886. otvara se franjevačka pučka škola na Humcu.

Tih godina gradi se duhanska stanica i upravna zgrada duhanske stanice (danas galerija TNT).

1900. godine u Ljubuškom se osniva Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo „Trebizat“.

1907. se osniva i podružnica Hrvatskog kulturnog društva Napredak.

1908. osniva se Činovnička čitaonica i Mjesni odbor Hrvatske Narodne Zajednice.

1916. franjevci otvaraju Hrvatsku seljačku školu za odrasle. Dvadesetih godina XX. stoljeća obitelj Madirazza otvara prvu ljekarnu u Ljubuškom.

1928. godine na Humcu se osnivaju tri pjevačka društva: ženski, muški i mješoviti zbor.

1932. godine fra Rudo Mikulić osniva limenu glazbu.

1932. godine osniva se Pjevačko društvo Sv. Kate.

Početak pedesetih godina gradi se Dom zdravlja Ljubuški.

Po popisu stanovništva iz 2013. godine u općini Ljubuški živjelo je oko 29000 stanovnika.

Ljubuški kraj inače, a i sam grad Ljubuški pripada onom dijelu Hercegovine koji nazivamo niska Hercegovina. Zemljopisni smještaj, Ljubuško polje zajedno s rijekom Trebižat, plan infrastrukturne izgradnje u najskorijim vremenima (autcesta Zagreb – Dubrovnik, koridor 5C, Jadranski plinovod itd.) čini cijeli prostor Grada Ljubuški iznimno zanimljivim i povoljnim za budući gospodarski razvoj.

Paraglaiding poletišta na brdu Buturovica iznad Ljubuškog

Galerija Majka u Samostanu Humac, srednja prostorija

Ako tome dodamo i brojna plodna ljubuška polja: Veljačko, Vitinsko, Studenačko s mogućnošću natapanja (troimena rijeka Tihaljina – Mlade – Trebižat, pa Vrioštica, Studenčica), povoljnu klimu, onda, gotovo da se nijedna pogodnost ne može više ni poželjeti za cjelokupan razvoj poljoprivrede jednog kraja, a da Grad Ljubuški to već nema.

Ono na čemu Grad Ljubuški može temeljiti svoj budući razvoj je zasigurno i turizam, budući je to najperspektivnija gospodarska grana danas u svijetu, a Ljubuški, uz svoj zemljopisni i infrastrukturni smještaj, bogatu kulturno povijesnu baštinu, je i iznimno bogat po svojim, svjetske vrijednosti, prirodnim ljepotama (slap Kravice, zapravo cijeli tok rijeke Tihaljina – Mlade - Trebižat).

Samostan Humac

Grad Ljubuški je sjedište:

- Ministarstva financija ŽZH
- Ministarstva unutarnjih poslova ŽZH
- Mirovinskog osiguranja ŽZH
- Zavodu za geodetske i imovinsko pravne poslove
- Policijske uprave Ljubuški
- Općine Ljubuški
- Općinskog suda u Ljubuškom

Poznati Ljubušaci:

- fra Lovro Šitović
- fra Anđeo Nuić
- fra LJudevit Rupčić
- fra Bonicije Rupčić
- Sadik Sadiković
- akademik Izidor Papo
- akademik Veselko Koroman

Vjerski objekti u Gradu Ljubuški:

- Samostan „Sv. Ante“
- Crkva Svete Kate“
- Džamija Pobrišće

Hoteli:

- Hotel Bigeste
- Hotel „Hum“

Moteli:

- Motel „Most“

Restorani:

- Riblji restoran „Bago“
- Restoran „Avantgard“

Javna poduzeća:

- JP „Parkovi Ljubuški“
- Turistička zajednica Grada Ljubuški

Slap Koćuša

Mediji:

- Radio postaja Ljubuški

Zdravstvene ustanove:

- Dom zdravlja Ljubuški

Obrazovne ustanove:

- Gimnazija Ljubuški
- Srednja strukovna škola „Ruđer Bošković“
- Osnovna škola „Marko Marulić“

- Osnovna škola „Ivana Brlić Mažuranić“

Športski klubovi u Ljubuškom:

- Hrvatski nogometni klub „Ljubuški“
- Rukometni klub „Izviđač“
- Hrvatski atletski klub „Ljubuški“
- Boćarski klub „Ljubuški“
- Karate klub „Ljubuški“
- Boksачki klub „Ljubuški“
- Odbojkaški klub „Ljubuški“
- Stolno teniski klub „Ljubuški“
- Hrvatski košarkaški klub „Ljubuški“
- Klub tajlandskog boksa „Ludvig Pavlović“

Športsko rekreacijska središta:

- Gradska sportska dvorana
- Gradski stadion „Babovac“

Kulturno umjetnička društva u Ljubuškom:

- KUD „Herceg Stjepan“
- HKD „Sveti Ante“ - Humac
- HKUD „Studenčica“ - Studenci
- HKUD „Radišići“
- HKUD „Sveti Marko“ – Klobuk

Kulturne ustanove u Ljubuškom:

- Muzej Humac
- Galerija „Majka“
- Galerija „Herceg“
- Galerija „Čotić“
- Knjižnica franjevačkog samostana
- Gradska knjižnica „Ljubuški“

Manifestacije u Ljubuškom:

- Proslava sv. Ante
- Ljubuški karneval

- Na jedrima glazbe
- Pozdrav ljetu
- Ljubuški Outdoor festival
- Advent u Ljubuškom
-

Udruge u Ljubuškom:

- Ekološko društvo „Slapovi Kravice“
- Informativno edukativni klub „Info“
- Udruga mladih „5 do 12“
- Udruga roditelja djece s posebnim potrebama „DUGA“
- Udruga športskih ribolovaca „Kravica“
- Hrvatska udruga lovaca „Kravica“
- Udruga pčelara „Kadulja“

Gradska groblja:

- Novo groblje
- Gradsko groblje Jabuka

Turistički potencijali Ljubuškog su:

- Slap Kravica
- Muzej Humac
- Galerija Majka
- Arheološki lokalitet Gračine
- Stari grad Ljubuški
- Rijeka Trebižat
- Slap Koćuša
- Kupalište Božjak
- Kupalište Čeveljuša
- Kupalište Tegaševac
- Kupalište Otunj
- Kupalište Baščine

Slap Kravica

Kupalište Čeveljuša

Kupalište Bržja

POSUŠJE

Općina i naselje Posušje smješteni su na sjeverozapadnom dijelu Županije Zapadnohercegovačke i zahvaća područje od 461 km², te, po popisu iz 2013. Godine ima oko 20500 stanovnika.

Stara crkva i Trg Fra Grgo Martića u Posušju

Posuški kraj obuhvaća četiri stepenasto poredane krške zaravni: Posuško i Virsko polje, Tribistovo, Rakitno, te područje Blidinjskog jezera.

Grad Posušje smješten na raskrižju magistralnih putova prema Imotskom, Livnu, prema Širokom Brijegu i Mostaru, prema Grudama, te prema Jablanici preko Prka prirode Blidinje.

Posuški kraj, smatra se, bio je jedno od središnjih ilirskih područja, a na to upućuju bogata nalazišta predmeta iz tog razdoblja, te brojne gomile i gradine rasprostranjene po

cijelom posuškom kraju. Kod arheologa, za ilirsko povijesno razdoblje posuškog kraja, uvriježio se i naziv „Posuška kultura“.

Iznimno vrijedan arheološki lokalitet iz tog vremena je Ilirski grad Nečajno.

Iz rimskog vremena u ovom kraju, isto tako, postoje brojni lokaliteti koji govore o burnim događajima iz tog vremena.

Tu se osobito misli na rimsku cestu koja je spajala rimski grad Delminium s Naronom u dolini Neretve, bazilika iz V. stoljeća u Gradcu, gdje su postojale i dvije utvrde, te hram; u Dočićima postojala je Vila rustika i utvrda. Rimski utvrda postojala je i u Vinjanima.

Spomenik poginulim braniteljima, rad ak slikara A. Mikulića

Iz turskog vremena osobito vrijedan arheološki lokalitet je u Podbili.

Tek nakon dolaska Austro-Ugarske 1878. godine ovaj kraj doživljava svoj prosperitet. Austrija radi na poboljšanju kako gospodarskih uvjeta tako i na razvoju školstva.

Kao što su se prvi poznati stanovnici ovoga kraja Iliri bavili gotovo isključivo stočarstvom, isto tako i danas ovaj kraj raspolaže neograničenim mogućnostima proizvodnje ekološke zdrave hrane, kako one koja se odnosi na proizvodnju mesa i mesnih prerađevina tako i one koja se odnosi na proizvodnju hrane biljnog podrijetla.

Tako se u Posušju razvija industrija prerade mlijeka i mliječnih proizvoda, te prerade mesa i mesnih prerađevina.

Posušje je nekada bilo nadaleko poznato po manifestaciji Zvuci s kamena.

Danas, ništa manje poznat glazbeni festival u Posušju je Festival klapa.

Poznata posuška poduzeća su: Lager, Bin Ričina, Velplast, Vokel, Šišović, Brina, Miviko, FeMIS itd.

Crkva u Masnoj Luci

Posušje je sjedište:

- Ministarstva gospodarstva ŽZH
- Ministarstva prostornog uređenja, resursa i zaštite okoliša

- Uprave za ceste ŽZH
- Uprave za šume ŽZH
- Zavoda za prostorno planiranje ŽZH
- Općine Posušje

Zdravstvene ustanove su:

- Dom zdravlja Posušje

Kulturne ustanove su:

- Kino Posušje

Manifestacije:

- Seoska olimpijada „Ilijino brdo“, 20. VII. na Ilijin dan
- Dan domovinske zahvalnosti u Viru, 5. kolovoza
- Posuško ljeto: VI. – IX. mjeseca
- Međunarodni susret planinara u Masnoj luci (organizator HPD „Pločno“)
- Središnja manifestacija Posuškog ljeta: Proslava dana Općine Posušje 15. kolovoza
- Tradicionalna utrka terenskih vozila u Parku prirode Blidinje

Obrazovne ustanove u Posušju su:

- Gimnazija „fra Grgo Martić“
- Srednja strukovna škola
- Osnovna glazbena škola
- Osnovna škola „Ivana Brlić Mažuranić“

Javna poduzeća su:

- JP Vodovod
- JP Radio Posušje

Vjerski objekti su:

- Crkva Uznesenja BDM

Jezero Brina kod Posušja

Udruge u općini Posušje su:

- HKUD „fra Petar Bakula“
- Matica hrvatska, Ogranak Posušje
- HKD Napredak
- Hrvatsko planinarsko društvo „Pločno“

Športski klubovi u Posušju su:

- Nogometni klub Posušje
- Košarkaški klub Posušje
- Taekwando klub Poskok
- Golf klub Posušje

Športsko rekreacijska središta su:

- Stadion Mokri dolac
- Dvorana srednjoškolskog centra
- Sportski centar Šego

Gradska groblja u Posušju:

- Gradsko groblje Martića križ
- Groblje Ričina

Mediji:

- Radio postaja Radio plus

Poznati Posušani su: fra Grga Martić, Ićan Ramljak, fra Petar Bakula, Profesor dr. sc. Vlado Jukić, Profesor dr. sc. Vlado Petric itd.,

Turističko ugostiteljska poduzeća u općini Posušje su:

- Motel Penava
- Motel Viktoria
- Restoran Astoria
- Restoran Antik
- Restoran Lovački rog

Turistički potencijali Posušja su:

- Park prirode Blidinje
- Jezero Tribistovo
- Kanjon Ričine
- Arheološki lokalitet Podbila
- Arheološki lokalitet Gradac

Planinarske staze:

- Ričina-Oštrc	9,50 km
- Podzavelim-Zavelim	7,00
- Posušje-Radovanj-Snižnica-Tribistovo	11,00
- Masna Luka Pločno	11,00
- Masna Luka-Lokve-Vilinac	14,50
- Bare-Pločno	8,50
- Blidinje jezero-Jelinak-Pločno-V.Vilinac-Jezerce-Risovac	25,00
- Blidinje jezero-Pećina M.Tomića-Hajdučki grob-Vran	11,00

Tribistovo

Skijalište Risovac

GRAD ŠIROKI BRIJEG

Grad Široki Brijeg je administrativno sjedište Županije Zapadnohercegovačke i ima oko 30000 stanovnika. Na poidručju samog gradskom naselja, do sada, registrirane su i imenovane 184 ulice. Široki Brijeg (središte grada) smješten je na 270 m nadmorske razine, te tako pripada onom dijelu Hercegovine koji nazivamo niska Hercegovina, makar dobar dio površine Grada Široki Brijeg pripada onom dijelu koji nazivamo visoka Hercegovina (gotovo cijeli sjeverni dio) s najvišim vrhom Bile stine u Donjem Crnču 1571 m nadmorske razine.

Grad Široki Brijeg smješten je na iznimno važnoj prometnici Mostar - Split, te Mostar – Livno (Bihać – Zagreb). Od Mostara je udaljen tek 20 km, od Međugorja 30. a od obale Jadranskog mora manje od 80 km.

Brojni povijesni ostatci govore kako je ovaj prostor bio naseljen još u davna vremena. U ilirsko vrijeme na ovim prostorima obitavali su Delmati još s početka II. tisućljeća prije Krista. Delmati su pripadali skupini ilirskih plemena, a bili su poznati po svojoj ratobornosti i ratničkim vještinama, tako su ih Rimljani uspjeli pokoriti tek nakon Batonova ustanka 6. – 9. godine poslije Krista. Iz tog razdoblja na prostoru Grada Široki Brijeg nalaze se četri gradine: Budim na brdu Budim (Kočerín), Rasića gradina na Mamićkom brdu (Koičerín), Panožac u Crnim Lokvama i Kreuškovac u Ljubotićima, te brojne gomile koje se nalaze razmještene po cijelom području Širokoga Brijega. Jedna legenda govori i o tome kako je ilirska kraljica Teuta pokopana negdje u Borku (izvorište rijeke Lištice), gdje je imala i svoj ljetnikovac, koji je njoj u čast dao izgraditi njezin muž (ilirski kralj Argon), budući ju je toliko očarao svojom ljepotom te nije mogla živjeti, a ne dolaziti često u ove krajeve.

Široki Brijeg, panorama

Iz antičkog vremena na prostoru Grada Široki Brijeg smještena je i jedna od najstarijih bazilika (iz V. stoljeća), a smještena je u selu Mokrom nedaleko samog grada. Bizantski car Porfirogenet, u svojim zapisima, spominje i rimski grad Mokriskik, a nalazi se isto tako u selu Mokrom, na brdu iznad bazilike.

Iz srednjeg vijeka spomenici kulture su brojne nekropole stećaka, među kojima je najvažnija Lipovci na kojoj je 1404. godine pokopan plemić Viganj Milošević, koji je na svom nadgrobnom spomeniku dao isklesati poznatu Kočerinsku ploču s natpisom u kome se kronološkim redom vladanja spominju petorica vladara (kraljeva) u onodobnom Bosanskom Kraljevstvu, zatim Sajmište na Kočerinskom polju, Sajmište u Širokom Brijegu, Barevište u Mokrom, nekropola u Knešpolju, te Šarampovo u Uzarićima. Isto tako vrlo važan spomenik kulture je i stari grad Kruševac, smješten na jednom brijegu u kanjonu Borak.

U crkvenom ustroju ovi krajevi su u početku pripadali župi Večerić, a od 1408. godine, kada se po prvi put spominje, župi Blato.

Spomenik fra Didaku Buntiću i Crkva Uznesenja BDM

U ove krajeve, već krajem XIII. stoljeća, dolaze pripadnici reda svetog Franje, te nikakvo nije čudo što se pučanstvo ovih krajeva zapravo srodilo s njima. O toj vezi najbolje govori naziv kako ih je narod zvao - Ujaci. Tu vezu nije moglo prekinuti niti Tursko osvajanje ovih krajeva. Pastoriziranje je nastavljeno, no sada iz Dalmacije (iz Živogošća i Makarske), a kasnije i iz Bosne (iz Kreševa).

Krajem prve polovice XIX. stoljeća franjevci dolaze ponovo na područje Hercegovine, na Čerigaj u Širokom Brijegu, a 23. srpnja 1846. godine postavljaju kamen temeljac samostana na Širokom Brijegu. Bio je to i prvi temelj današnjeg grada Širokoga Brijega.

1867. godine se, osim sjemeništa na Čerigaju, otvara prva Učionica u Širokom Brijegu.

1868. godine u Širokom Brijegu je funkcionirala i viša bogoslovna škola (prva visokoškolska ustanova).

1878. godine u Širokom Brijegu se otvara vojna pošta.

1900 godine izgradnjom mosta na rijeci Lištici, a 1902. godine puštanjem u rad prometnice za Mostar, Široki Brijeg se i cestovno povezao s Mostarom što je omogućilo ubrzan razvoj grada.

1905. godine postavlja se kamen temeljac današnje crkve Uznesenja BDM, koja je postala poznato Marijinsko svetište.

1911. godine u Širokom brijegu se otvara pomoćna pošta u sastavu mostarske pošte.

1912. godine u Širokom Brijegu se otvara Duhanska stanica, kasnije nazvana „Dogana“.

1912. godine u Širokom Brijegu je formirana i limena glazba, a kasnije i tamburaški orkestar.

1918. godine Franjevačka gimnazija u Širokom Brijegu dobiva pravo javnosti, a 1931. godine se dovršava i gimnazijska zgrada, 1932. i zgrada konvikta – đlačkog doma.

1927. godine je otvorena prva ambulanta u Širokom Brijegu.

1936. godine izgrađena je i prva, 'pratarska' hidroelektrana na rijeci Lištici, te izvršena i elektrifikacija Širokoga Brijega.

1913. godine po prvi put je uspostavljena telefonska veza sa Širokim Brijegom.

Svoju kataklizmu Široki Brijeg je doživio 1944. – 1945., a i u godinama poslije završetka rata.

2157 osoba je stradalo u II. svjetskom ratu i poraću. Među njima i 29-orica fratara koji su mućeni, a onda i ubijeni. Sama crkva primila je na stotine topovskih granata, a najveći broj njih nakon prestanka vojnih operacija. Koliko je crva bila nagrđena najbolje se vidi usporedbom u dokumentarnim filmovima snimljenim 1934. i 1956. godine.

Nakon pada Širokog Brijega partizani su uništili kameni natpis iznad ulaznih vrata u samostan, uništili muzej, riznicu, mnoge umjetnićke slike, knjižnicu, školske kabinete, ućionice, glazbene instrumente, a 1947. godine spalili su kompletne matićne knjige koje su vođene od 1753. godine.

Trg Gojka Šuška u Širokom Brijegu

No život je išao dalje.

Zgrada današnje općine podignuta je 1950. godine.

1979. godine ponovo je obnovljena i uređena samostanska riznica.

1990. godine se otvara Franjevačka galerija i obnavlja zgrada gimnazije.

1996. utemeljena je Akademija likovnih umjetnosti.

2003. godine utemeljuje se poslije diplomski studij „Ars sacra“, kao takav prvi poznati poslijediplomski studij u svijetu.

2007. godine uređuje se okolišni prostor i izgrađuju pomoćni objekti za Akademiju likovnih umjetnosti.

Osim navedenog, Široki Brijeg je osobito, i u svijetu, poznat po svom „Zavodu svete obitelji“ na čelu kojega je fra Jozo Zovko.

Široki Brijeg je poznat i po svojim dobrim i uspješnim sportskim klubovima, NK Široki Brijeg i KK Široki Brijeg.

Spomenik XIII. stoljeća kršćanstva u Hrvata i Crkva svetog Petra i Pavla u Kočerinus najvećim mozaikom sv. Franje

Za te športove izgrađeni su i odgovarajući objekti; nogometni stadion, te športska dvorana.

U Širokom Brijegu djeluje i Matica Hrvatska, Ogranak Široki Brijeg koja izdaje i, u narodu vrlo omiljen, časopis 'Vitko'. Široki je poznat i po nekoliko vrlo uspješnih i poznatih poduzeća kao što su: Mepas, Feal, Hering, A3, MCI, Presal, Sjemenarna, Kabeli, Bernina itd.

Poznate osobe vezane za Široki Brijeg su osobito: fra Didak Buntić, fra Dominik Mandić, Sofija Naletilić Penavuša, fra Janko Bubalo, Gojko Šušak itd.

Široki Brijeg je sjedište:

- Županijne Zapadnohercegovačke
- Vlade Županije Zapadnohercegovačke
- Ministarstva obrazovanja, znanosti, kulture i športa
- Ministarstva pravosuđa i uprave
- Agencije za privatizaciju ŽZH

- Narodnih novina ŽZH
- Zavoda za poljoprivredu ŽZH
- Županijskog suda ŽZH
- Uprave za inspekcijske poslove ŽZH
- Grada Široki Brijeg
- Općinskog suda Široki Brijeg

Zavod Svete obitelji u Širokom Brijegu

Vjerski objekti u Širokom Brijegu:

- Samostan Široki Brijeg
- Zavod „Svete Obitelji“
- Kuća časnih sestara
- Kapela „Svetog Ante“

Hoteli u Širokom Brijegu:

- Hotel „Park“

Moteli u Širokom Brijegu:

- Motel „Šeherzada“.

Prenoćišta u Širokom Brijegu:

- Prenoćište „Tri topole“.

Restorani u Širokom Brijegu:

- Restoran „Idu dani“
- Restoran „Veseljak“
- Restoran „Kod Čuline“
- Restoran „Luka“
- Restoran „Kod Čolića“
- Restoran „Borak“
- Restoran „gurman“
- Restoran Lavanda.

Javna poduzeća u Širokom Brijegu:

- JKP „Čistoća“
- Vodovod
- Coming
- Vatrogasno
- Veterinarska stanica
- Crveni križ
- Centar za socijalni rad

Gradska groblja u Širokom Brijegu:

- Mekovac
- Bili brig
- Sajmište

Mediji:

- Radio postaja Široki Brijeg

Obrazovne ustanove:

- Ars sakra – poslijediplomski studij
- Akademija likovnih umjetnosti
- gimnazija „Fra Dominik Mandić“
- Srednja strukovna škola

- Glazbena škola – osnovna i srdnja
- Prva osnovna škola
- Druga osnovna škola

Ustanove u Širokom Brijegu

- Marija naša nada
- Dječji vrtić „Pčelica“

Zdravstvene ustanove u Širokom Brijegu:

- Dom zdravlja „Široki Brijeg“
- Poliklinika „Sunce“
- Poliklinika „Šantić“
- Poliklinika Futura

Športski klubovi u Širokom Brijegu:

- Nogometni klub „Široki Brijeg“
- Hrvatski košarkaški klub „Široki Brijeg“
- Karate klub „Široki Brijeg“
- Rukometni klub „Široki Brijeg“
- Ženski odbojkaški klub „Široki Brijeg“
- Boćarski klub „Široki Brijeg“
- Teniski klub „Široki Brijeg“
- Streljački klub „Alfa“

Športska središta u Širokom Brijegu:

- Športsko rekreacijsko središte Josip Musa
- Stadion „Pecara“
- Gradska športska dvorana na Pecari
- Športsko rekreacijsko središte „Đulić“
- Gradski bazen

Društva u Širokom Brijegu:

- Društvo športski ribolovaca „Borak“
- Lovačko društvo „Mosor“
- Športski savez Općine Široki Brijeg
- Kinološki savez Herceg-Bosne

Udruge u Širokom Brijegu:

- Matica hrvatska, Ogranak Široki Brijeg
- HKD Napredak, Ogranak Široki Brijeg
- Udruga „EKO – ZH“
- Udruga Stećak

Kulturno umjetnička društva u Širokom Brijegu su:

- HKUD „Hercegovac“
- HKUD „Kočerina“
- HKUD „Svi Sveti“ - Jare
- HKUD „Brda“ - Izbično
- HKUD „Mokro“
- HKUD Crnašnica – Knešpolje
- HKUD „Uzarići“
- KUD „Vrila“ – Župa Mostarski Gradac

Manifestacije u Širokom Brijegu:

- Širokobriješke maškare
- Briješka zvona
- Mediteran film festival
- West Hercegovina fest
- Smotra folklor
- Božićni koncert Glazbene škole

Kulturne ustanove u Gradu Široki Brijeg:

- Franjevačka galerija
- Riznica Franjevačke galerije
- Hrvatski kulturni dom
- JU Narodna knjižnica

Turistički potencijali Širokog Brijega su:

- Kanjon Borak (kanjoning, zipline)

Lončareve njive u Borku

- Zavod Svete Obitelji
- Riznica Franjevačke galerije Široki Brijeg
- Franjevačka galerija Široki Brijeg
- Nekropola stećaka Lipovci, Sajmište, Šarampovo, Barevište, Izbično itd.
- Crkva u Kočerinu i Kočerinska ploča
- Mokriskik i bazilika iz V. stoljeća u Mokrom
- Rezervat autohtonih vrsta životinja u Buhovu

Blato

Nekropola Šarampovo

Kočerinska ploča iz 1404.

Unutrašnjost Kočerinske crkve

GOSPODARSTVO ŽUPANIJE ZAPADNOHERCEGOVAČKE

Prostor Županije Zapadnohercegovačke ne obiluje osobito vrijednim prirodnim resursima za razvoj gospodarstva. Osim boksita za proizvodnju aluminija na prostoru šire Hercegovine, a osobito u Županiji Zapadnohercegovačkoj, gotovo da i nema drugog rudnog bogatstva. Krška polja po svom sastavu su dosta plodna ali, zbog svoje propusnosti i nedostatne vodonatapne infrastrukture, poljoprivredna proizvodnja je gotovo nestala.

No i pored toga, uz naporan rad i svoju dovitljivost, narod je uspijevaao preživjeti i opstati na ovim prostorima. Osobito teško je bilo vrijeme SFRJ koja, ne samo da nije stimulirala poljoprivrednu proizvodnju na ovim prostorima, nego je stalno nekim novim nametima sustavno osiromašivala ove krajeve. A narod je opet živio i preživio i opstao. Poput kamena, poput duhana, što teži i oskudniji uvjeti to bolja kakvoća i veća izdržljivost.

A bilo je potrebno samo malo slobode.

Devedesetih godina dođe i to vrijeme. Hvala Bogu.

Od one najsiromašnije regije Hercegovine (u bivšoj Jugoslaviji) Hercegovina postade najbogatija regija, a osobito područje Županije Zapadnohercegovačke.

Najsiromašnije općine u bivšoj Jugoslaviji, Široki Brijeg, Posušje, Ljubuški, Grude, postadoše primjer kako se iz općeg siromaštva dospijeva u stanje prosperiteta.

Doduše, struktura gospodarstva nije osobito povoljna, nije onakva kakvu bismo željeli, no u budućnosti će se morati gospodarstvo Županije restrukturirati ukoliko se želi zadržati stupanj razvoja i uzlazni trend.

Kada je u pitanju restrukturiranje gospodarstva onda se može, kao pozitivan primjer, navesti lagano restrukturiranje gospodarstva na području Grada Široki Brijeg.

I u općini Široki Brijeg gospodarstvo je bilo izrazito sekundarnog i tercijarnog karaktera, no, osobito u zadnje vrijeme, proizvodnja uzima sve više maha.

Osobito snažan razvoj doživjela je aluminijska industrija, proizvodnja aluminijskih profila i proizvoda od aluminijskih profila (FEAL i Presal), te na desetke manji poduzeća za proizvodnju aluminijskih, plastičnih i metalnih otvora, kao i drugih proizvoda od navedenih materijala.

Uz ovu proizvodnju u Širokom Brijegu razvila se i proizvodnja električnih kabela (Kabeli), elektromaterijala (Mandeks), te niz pogona za preradu kamena i proizvodnju proizvoda od kamena(TAJM, Modra stijena, Brekston itd.).

Ne smije se zaboraviti niti obnovljena tvornica za proizvodnju obuće (LIŠTO), grafičku industriju (Logotip i Suton tisak), dva građevinska poduzeća (među najjačim u BiH: Hering i A3), te nekoliko pogona za preradu drveta itd.

Kada je Posušje u pitanju važno je spomenuti osobito Velplast – tvornicu za proizvodnju tlačnih pvc cijevi, Miviko - Tvornicu za proizvodnju električnih kablova, Tvornicu za proizvodnju mesa i mesnih prerađevina (Šišović), Tvornicu za proizvodnju stočne hrane (Farmaland), Lager, Ukraš kamen, Mobiliju, te građevinsko poduzeće „Brina“ itd.

U Grudama se, osim jake grafičke industrije za što je zaslužno poduzeće Grafotisak, razvila i proizvodnja higijenskih papira čiji nositelj je poduzeće Violeta.

Od drugih gospodarskih poduzeća u Grudama vrijedno je spomenuti: Poduzeće za proizvodnju kartonske ambalaže iz Drinovaca, te poduzeće Lumen koje se bavi proizvodnjom svijeća, pogrebne opreme i proizvoda za cvjećarne, Bilotrade, Signalizacija itd.

U općini Grude nalazi se i jedina hidroelektrana na području Županije Zapadnohercegovačke Peć-Mlini.

U Ljubuškom se osobito dobro razvila industrija građevinskih betonskih elemenata za što je zaslužna građevinska grupacija MUCIĆ.

Ljubuški je poznat i po svojim vinima Žilavka i Blatina koje se proizvode u Vinariji Ljubuški.

U Ljubuškom se nalazi i poduzeće Röfix – Tvornica za proizvodnju termo i silikatne žbuke, zatim Eromerc –

Tvornica za proizvodnju namještaja, RM – Tvornica za proizvodnju betonskih elemenata itd.

Ljubuški je i sjedište osiguravateljske grupacije AGRAM u čijem se sastavu nalazi desetak osiguravateljskih kuća diljem Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Od ostalih poduzeća u općini Ljubuški važno je spomenuti: Croatiju osiguranje, Unitrade, Mate commerce, Gojan, MB-Ivanić, Kiwi šport, Nuić, Kerametal itd.

Ukupni financijski podaci ŽZH

	2017.	2018.	2019.
Ukupni prihodi	3.493.737.342	3.721.727.084	4.094.150.014
Neto dobit	256.599.029	293.084.856	388.320.332
Izvoz	548.234.371	571.985.000	666.266.584
Broj kompanija	1.182	1.211	1.230

Tablica 2 - Pregled ukupnih financijskih podataka za ŽZH
(Izvor: Bisnode Portfolio Intelligence)

Poljoprivreda Županije Zapadnohercegovačke

Ukupna površina Županija Zapadnohercegovačka je 1363 km². Poljoprivredne površine zauzimaju oko 30000 hektara, a šumske oko 84000 hektara.

Vrlo je važno da je oko 6000 hektara tih poljoprivrednih površina smješteno u izuzetno povoljnim klimatskim uvjetima s nadmorskom razinom ispod 100 m, te da se to područje može navodnjavati iz već postojećeg sustava navodnjavanja.

To područje je osobito interesantno za proizvodnju povrtlarskih poljoprivrednih proizvoda, te za bavljenjem voćarstvom i vinogradarstvom.

Osobito velik zamah uzima proizvodnja svih vrsta voća, proizvodnja stolnog grožđa i proizvodnja vina.

Tako, osobito u novije vrijeme, na području Županije Zapadnohercegovačke uvode se i one kulture koje nisu tradicionalne na ovim područjima. Tu se prvenstveno misli na

uzgoj maslina i proizvodnju maslinova ulja, kivija, mandarina i drugih vrsta mediteranskog voća, u prvom redu, na cijelom području općina Grude i Ljubuški, mada nisu rijetki primjeri sadnje maslina i na području općine Široki Brijeg.

Područje općine Ljubuški je Bogom dano područje za proizvodnju svih vrsta poljoprivrednih proizvoda i mediteranskog voća.

Također, proizvodnja meda u Županiji Zapadnohercegovačkoj je doživjela svoj puni zamah.

Hercegovački med je postao nadaleko poznat i tražen proizvod, koji se smatra, ne samo hranom, nego i lijekom.

Područje općine Posušje posjeduje savršene uvijete za bavljenjem stočarstvom, znači za proizvodnju mesa, mesnih prerađevina, mlijeka i mliječnih prerađevina.

Nijedna županija u BiH nema tako raznolike povoljne prirodne uvijete: od one niske mediteranske Hercegovine, preko srednje koja se odnosi na hercegovačka krška polja, do one izrazito visoke, gornje, čisto planinske Hercegovine.

Nije rijedak slučaj da se ljudi, tijekom mjeseca lipnja, kupaju pod prelijepim slapovima Kravice na jugu Županije, dok je cijela Čvrsnica, iznad 1600 m nadmorske razine pod snijegom.

Kvaliteta poljoprivrednih proizvoda proizvedenih bilo gdje ne može se niti mjeriti s onima, osobito povrtlarskim (mrkva, krumpir, peršin, kupus i sl.) proizvedenim na području Rakitna ili Parka prirode Blidinje.

Za optimalno iskorištavanje ovakvih mogućnosti bilo bi potrebno, različitim poticajima, stimulirati poljoprivrednu proizvodnju u ovim krajevima, ali i izgraditi odgovarajuće tvornice za preradu i konzerviranje ovih proizvoda.

Budući da Županija Zapadnohercegovačka nema velikih zagađivača, moguće je, a bilo bi i potrebno brendirati ove proizvode kao ekološke.

Poljoprivredne kulture Hercegovine

Hercegovački duhan (ravnjak) - hercegovačko žuto zlato, je među najkvalitetnijim duhanima na svijetu. Nekada je svaka općina u Županiji Zapadnohercegovačkoj imala svoju stanicu za otkup duhana. Danas se duhan uzgaja vrlo rijetko (Mamići i Višnjica), a gotovo da i nema obitelji koja svoj obiteljski budžet temelji na uzgoju i prodaji duhana.

Među rijetke, doduše više ne po količini nego po kvaliteti, poljoprivredne kulture u Hercegovini ubrajaju se i hercegovačka vina; Žilavka i Blatina. Uz ove dvije, u autohtonu hercegovačku sortu vinove loze, ubraja se i trnjak.

Vrste voćaka koje se uzgajaju ili same rastu u Hercegovini, a osobito u Županiji Zapadnohercegovačkoj, su: šipak, smokva, trešnja, više vrsta šljiva, nekoliko vrsta krušaka među kojima su neke i autohtone (kočerinka, hercegbosanska kruška - u Hercegovini u narodu zvana 'herbosna'), nekoliko vrsta jabuka među kojima su neke i autohtone (slatka), zatim dunja, oskoruša, breskva, praska, orah, kupina i sl.

U povrće koje se rijetko gdje uzgaja kao na ovim prostorima su: raštika, grah, mahune, biža (grašak), crveni i bijeli luk (česan), prasa, mrkva, krumpir, nekoliko vrsta zelene salate i sl.

Školstvo u Županiji Zapadnohercegovačkoj

Na području Županije Zapadnohercegovačke u svim manjim mjestima postoji osnovne škole do četiri razreda osnovne škole.

U svim naseljima postoje osnovne škole do osam razreda.

U svim sjedištima općina i gradova postoje srednje škole: gimnazije i strukovne škole.

U Široko Brijegu postoji Glazbena škola u sastavu koje funkcioniraju Osnovna glazbena škola i Srednja glazbena škola.

U Posušju postoji Osnovna glazbena škola.

U Širokom Brijegu postoji i visoko školska ustanova: Akademija likovnih umjetnosti Široki Brijeg Sveučilišta u Mostaru, te u sklopu Akademije i Poslijediplomski studij „Ars sacra“.

Akademija likovnih umjetnosti

Muzeji u Županiji Zapadnohercegovačkoj

Muzej Humac, najstariji muzej u BiH (utemeljen 1884. godine) i Franjevačka arheološka zbirka u Gorici, u Grudama, te Riznica i Franjevačke galerije Široki Brijeg, a u Posušju muzej „U kući Oca mojega“

Galerije

Franjevačka galerija Široki Brijeg, Galerija „Majka“ u samostanu na Humcu u Ljubuškom i Galerija Masna Luka u Parku prirode Blidinje.

Samostani u Županiji Zapadnohercegovačkoj

Dva su samostan na području Županije Zapadnohercegovačke: Franjevački samostan Široki Brijeg i Franjevački samostan Svetog Ante na Humcu u LJubuškom.

KULTURNO POVIJESNI SPOMENICI

Vjerojatno su rijetka, površinom relativno mala, područja s tako burnom povijesti kao što je to područje današnje Hercegovine. Na ovom području, od početka ljudskog pamćenja pa sve do danas, sukobljavale su se civilizacije, no nit života se ni u jednom trenutku nije prekinula. Djela ljudskih ruku su nestajala pod žestinom ljudskog rušilačkog nagona, no ljudi su opet ostajali i iz temelja gradili sve nanovo. Čovjek rođen na stijeni, poput stijene postaje – ne miče se lako, a ni nestaje olako. Kamen, ma koliko god ga razbijali, kamenom ostaje. Razbijanjem ste ga samo umnožili. Stoga i postoji poslovica; 'Hercegovina cili svit naseli - sebe ne raseli'.

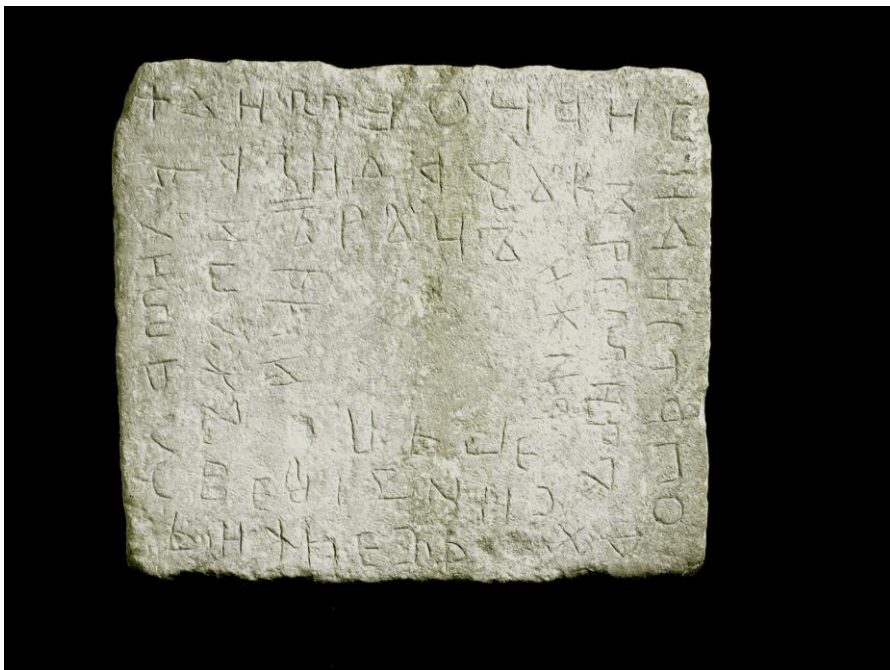
Civilizacije su ovamo dolazile, rušile, pa gradile i odlazile. Druge su opet dolazile, rušile, pa opet gradile, pa i one odlazile. Ostajali su samo ljudi vični ovoj zemlji, ovom kamenu i načinu kako ovdje preživjeti, živjeti i opstati. No, od svih koji su ovdje dolazili i odlazili ostajalo je po nešto, na zemlji ili pod zemljom. Nitko nije uspio sve opljačkati i odnijeti. Zemlju Hercegovu opet će biti potrebno prekapati, no ovaj put ne kako bi je se uništavalo, nego kako bi je se sačuvalo.

Iz vremena mlađeg kamenog doba, neolitika, na području Županije Zapadnohercegovačke postoji arheološki lokalitet Ravlića pećina iznad izvora rijeke Tihaljina u Peć-Mlinima (Grude). Ovaj lokalitet nije dovoljno, odnosno detaljno istražen, no i ono što je pronađeno dovoljno govori o tim vremenima. Ono što karakterizira to vrijeme je poznavanje keramike, monokromno bojene, koja je obrađivana prstima i ukrašavana oštrim predmetima.

Brončano i željezno doba na području Županije Zapadnohercegovačke vezano je za Ilire.

Iz tog vremena na području Županije ima na desetke lokaliteta koje bi bilo potrebno arheološki istražiti, a mnogi još nisu niti katalogizirani.

Ono što je karakteristično za to vrijeme jeste poznavanje „tehnologije“ obrade kamena, te izgradnja naselja.

Humačka ploča iz XII. stoljeća

Najbolje sačuvano naselje iz tog vremena je Zvonigrad iznad Žvatića kod Širokog Brijega.

No ovaj lokaliteti arheološki uopće nije istražen. Što se sve u njemu krije možemo samo naslućivati.

Antičko doba na ovim prostorima, vezano je za utemeljenje grčkih kolonija na Jadranu još od 6. stoljeća prije Krista. Spomenici kulture iz Antičkog doba dijele se na grčke, one iz ranijeg perioda, rimske i domaće, ilirske. Ilirsko pleme

Daorsoni su, već tada, s Grcima uspostavili, ne samo trgovačke, nego i kulturne veze. Ono što je pronađeno, u okolici Ljubuškog, Posušja a uspjelo se sačuvati, uglavnom se odnosi na oružje, keramiku i nakit, a smješteno je u muzeju Humac u Ljubuškom.

Krajem 3. stoljeća prije Krista Rimljani kreću u osvajanje istočnog Jadrana. 250 godina bilo im je potrebno za osvojiti prostore ilirskih plemena i na njima uspostaviti i organizirati provinciju Ilirik. Osobito važnu ulogu u uspostavljanju veza između priobalnog područja i unutrašnjosti Ilirika odigrao je rimski grad Narona (danas Vid kod Metkovića).

Iz rimskog vremena sačuvani su brojni spomenici kulture: od gradova, utvrda, vojni logora, građevina na gospodarskim imanjima (villa rustica), kupatila, groblja, ceste i sl. do mnogobrojnih predmeta: od onih upotrebnih u svakodnevnom životu, raznih vrsta oruđa i oružja, kovanog novca do onih koje ubrajamo u umjetničke.

Ono što je osobito važno, iz rimskog vremena, jeste epigrafska građa. Većina te građe potječe s kamenih nadgrobnih spomenika (epitafa). Tradicija izrade nadgrobnih spomenika, te pisanje epitafa prenijela se kasnije i na domaće, domicilno stanovništvo, a zadržala se sve do današnjih dana.

Osobitu važnost u rimskom vremenu pridavalo se razvoju gradova, utvrđenja i vojnih logora kako po ostalim dijelovima carstva, tako i na ovim prostorima. Kao takvi poznati su osobito: Mokriskik kod Širokog Brijega i vojni logor Bigeste kod Ljubuškog. Ti gradovi, naravno, morali su biti povezani i cestovnim putovima, te je tako bila i poznata rimska cesta od Delminium - Narona.

Rimsko svetište u Gradcu kod Posušja je izuzetno vrijedan arhitektonski spomenik kulture iz I. stoljeća.

U vremenu od 4. – 6. stoljeća na području današnje Hercegovine izgrađene su i brojne bazilike kao što su: bazilika u Mokrom kod Širokog Brijega, Gradcu kod Posušja, Gorici kod Gruda, u Klobuku kod Ljubuškog - samo na području Županije Zapadnihercegovačke itd. U mjestu

Mostarska Vrata kod LJubuškoga pronađena je također kamena ploča sa starohrvatskim pleterom iz IX. / X. stoljeća, poznatija kao Ljubuška ploča.

Kulturno povijesni spomenik iznimne vrijednosti pronađen je, na lokalitetu Grebine, na Humcu, te je tako i nazvan Humačka ploča. Pisana je u krug, starohrvatskom ćirilicom (bosanicom) s primjesom dvaju slova glagoljice. Hodajući oko nje moglo se čitati tekst na njoj, pa se može zaključiti kako je bila i postavljena na takovo mjesto u crkvi gdje se moglo obilaziti oko nje.

Ploča je isklesana na vapnenačkom kamenu zvanom modrulj - živac, koji nije osobito pogodan za klesanje, budući da je iznimno nepredvidiv kod klesanja, dužine 68 cm, širine 60 cm i debljine 15 cm, težine 142 kg.

Tekst Humačke ploče glasi:

U ime Oca i Sina i svetoga Duha. Ovo (je) crkva arhanđela Mihovila, a zida ju Uskrsmir, sin Bretov, župi Vruljac, i žena njegova Pavica.

Na početku teksta uklesan je znak križa, a sam tekst ima 78 slova. Nastala je, najvjerojatnije, krajem XII. stoljeća, te je, kao takova, najstariji pisani tekst starohrvatskom ćirilicom (bosanicom) na području Hercegovine.

Kočerinska ploča je nastala 1404. godine, a bila je postavljena kao dio nadgrobno spomenika onodobnog plemića Vignja Miloševića. Glavni dio nadgrobno spomenika je stećak dimenzija: dužina 226 cm; širina - podnožje 126 cm, uzglavlje 136 cm.

Visine stećka je 45 cm. Osim ploče, uz stećak se nalazi i oštećeni kameni blok, koji je jednim, nepravilnim, dijelom bio u zemlji. Oštećeni dio koji je virio iz zemlje 20-ak cm je pravilno isklesan pravokutnik dužine 45 cm i širine 20 cm. Moglo bi se zaključiti kako je to ostatak nadgrobno križa, no ne može se sa sigurnošću tvrditi.

Dimenzije Kočerinske ploče su: širina – donji dio 54, sredina 49, a u vrhu 50 cm; visina je 137 cm; a debljina ploče - u donjem dijelu 16 cm, a u vrhu 22 cm.

Na početku teksta Kočerinske ploče uklesan je znak križa. Ploča ima 25 redaka, a u svakom redu od 9 do 16 znakova, osim zadnjeg reda u kome ima 7 znakova. Sveukupno u tekstu na Kočerinskoj ploči ima 319 znakova: 306 slova pisanih starohrvatskom ćirilicom, 1 grčko slovo (omega), te 1 znak križa i 11 poluglasova.

Stećak Vignja Miloševića s replikom Kočerinske ploče

Tekst Kočerinske ploče glasi:

+ *Va ime ω(t)ca i / sina i svet(a)go / d(u)ha amin' se / leži
vign' / milošević' / služi banu s / tipanu i kralu t / (vart)ku i
kralu dabi / ši i kralici grubi / i kralu ostoju i u t / o vrime
doide (i) / svadi se ostoja / kral' s hercegom' / i z bosn(o)m' i
na ugre / po(id)e ostoja to v / rime mene vigna / doide
kon'čina / i legoh' na svo / m' plemenitom' / pod' kočerinom' /*

i molu vas' nenast / upaite na me ja s(a)m' / bil' kakovi este / vi čete biti kako / v' sam ja.

Ono zbog čega je važna Kočerinska ploča je to što je pisana starohrvatskom ćirilicom (neki je zovu i bosanica po banovini Bosni na području koje se najviše i koristila) i čistom ikavicom, zatim što je to najduži tekst uklesan na jednoj kamenoj ploči u BiH iz vremena srednjeg vijeka, te povijesno značenje ogleda se u tome što se u tekstu, kronološkim redom vladanja, spominju petorica vladara u onodobnoj banovini, a kasnije i kraljevini Bosni (Bosansko Kraljevstvo).

Iz vremena srednjeg vijeka na području Hercegovine, a što spada u kulturno povijesnu baštinu, imamo cijeli jedan niz vrlo vrijednih nekropola.

Krstionica iz V. stoljeća u Gorici

Spomenimo samo one najvažnije:
nekropola Ričina kod Posušja, Bare i Stećci u Parku prirode Blidinje, nekropola u selu Ledinac kod Gruda, Šarampovo,

Barevište, Sajmište, Lipovci, Knešpolje u Širokom Brijegu, nekropola Pržine, Studenci, kod LJubuškoga.

Ono što je isto tako važno ne zaboraviti su i srednjovjekovne utvrde: tvrđava hercega Stjepana Kosače LJubuški.

- Stari grad LJubuški je smješten na brdu Butorovica iznad danas istoimenog grada LJubuškog s prekrasnim pogledom na cijelu dolinu rijeke Tihaljina-Mlade-Trebižat sve do Nertve, te na sjever sve do planina Velež, Prenj, Čabulje i Čvrsnice. Prvi put se spominje 1444. pod imenom Lubusa. Narodna predaja govori kako je LJubuški dobio ime po drugoj ženi hercega Stjepana kojoj je ovaj dao sagraditi grad. Turci su zauzeli tvrđavu LJubuški 1477. godine nakon čega su je dodatno utvrdili i opasali bedemima. Tvrđava je, za turskog vremena, imala stalnu posadu kojom je zapovijedao dizdar.

Zidovi su visoki na mjestima i do 10 m s puškarnicama, debljine 2-3 metra. Grad je imao žitnicu, čatrnju, dvije tamnice, te dizdarevu kulu pored grada.

Čvrsnica, najviši vrh Pločno

PRIRODNA BAŠTINA

Planine

Planine u Županiji Zapadnohercegovačkoj su: Čvrsnica (2228 m), Čabulja (1776 m), Zavelim (1497, Lib i Kušanovac. Najviša među njima je Čvrsnica s vrhom Pločno 2228 m nadmorske razine.

Sve ove planine karakterizira iznimna i izvorna prirodna ljepota, bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta, te izvanredna pogodnost razvoju svih planinskih vidova, kako športskog tako i rekreacijskog turizma.

Na planini Čvrsnica postoje označene planinarske staze.

Kanjoni i litice

Kanjon Ugrovače, kanjon Borak (izvor rijeke Lištice), te izvorište rijeke Tihaljina.

Kanjon Ugrovače

Kada govorimo o kanjonima u Hercegovini onda možemo reći da je kanjon Ugrovače zasigurno jedan među zanimljivijima.

Svejedno jeste li pošli s Trna pa uzvodno ili iz Rakitna pa nizvodno.

Srest ćete nekoliko jezeraca u kojima voda ne nestaje ni tijekom ljeta, uske, 1 m, prolaze ispod litica visokih i po 100-150 m - imate osjećaj dodiruju nebo, jer nebo i okomicu stijene je jedino što i možete vidjeti.

Na tim mjestima, u proljeće i jesen kada kiše nahrupe i vode navale, dubina Ugrovače iznosi zasigurno i nekoliko desetina metara.

Što se tiče kamenih oblika koje je voda oblikovala u tom kršu, ne možete ni zamisliti tako zanimljive oblike kakve je tu priroda ve napravila.

Tu se nalazi na desetke slapova, a Veliki i Mali Sinjac su najveći.

Prirodna, krška i umjetna jezera

Prirodna jezera su: Blidinje jezero i jezero Krenica.

Krška jezera su nastala plavljenjem krških polja u jesenjim, zimskim, ili proljetnim mjesecima.

Na tim poljima voda se zadržava obično od mjeseca listopada do svibnja slijedeće godine, a može biti duboka i nekoliko metara. U takva polja spadaju; Blato, Posuško polje, Grudsko polje Kočerinsko polje i Mokarsko polje.

Umjetna jezera (akumulacije): Jezero Tribistovo i Akumulacija Drinovci.

Jezero Krenica

Jezero Krenica se nalazi na Imotsko Bekijskom polju, ispod naselja Drinovci. Elipsastog je oblika, dimenzija 310 m x 270 m. U narodu se kaže da je duboko i preko 40 m. Plavkasto je zelene boje, ovisno iz kojeg kuta gledat i kakvo je vrijeme. Sa zapadne strane jezera nalazi se hrastova šuma koja u odrazu daje jezeru zelenkastu boju, a kada je vrijeme lijepo i nebo vedro, onda je jezero lijepe nebo plave boje.

Vodom se opskrbljuje podzemnim izvorima.

U ljetnim mjesecima temperatura vode dostiže i 20°C, tako da je kupanje u jezeru, kada dnevna temperatura dostiže 40°C i više, pravo osvježenje.

Budući da je do jezera asfaltirana suvremena 6 m široka prometnica, da je uz jezero izgrađen i sportsko-rekreacijski centar, ljeti uz jezero svakodnevno je vrlo živo.

Jezero je posebno bogato slatkovodnom ribom tako da su ribiči na Krenici svakodnevna pojava.

Najčešći kupači i posjetitelji na jezeru su Drinovčani, Gruđani i Imočani.

Jezero Krenica, avionski snimak

Nastanak jezera Krenice vezan je uz Legendu o bogatom Gavanu.

Blidinje jezero

Jezero Blidinje je najveće planinsko jezero u Bosni i Hercegovini. Smješteno je na 1183 metara nadmorske razine. Površina jezera iznosi 3,2 km². Najveća dubina jezera je 4,5 m, a najvećim dijelom je dubine oko 1 m. Nastalo je, po narodnom kazivanju, kada su pastiri začepili ponora borovim granama, krovom i ilovačom za vrijeme ljetne suše, a kada su u jesen nahrupile kiše stvorilo se jezero.

U zimskim mjesecima jezero je uglavnom zaleđeno tako da nije rijedak slučaj da vidite kako pješaci hodaju po njegovoj površini.

Ima i slučajeva kada je prelazak vozilom preko jezera bio jedini put i način za spas iz snježne vijavice i od bijele smrti.

I pored te zimske nemilosrdnosti i surovosti prirode, ne zna se jeli jezero ljepši biser ljeti kada modrinom neba zrcali ili zimi kada zbog ledene okovanosti i blještavila sunca neda ni gledati use.

Jezero Tribistovo

Tribistovo jezero nastalo je 1989. godine kao akumulacija pitke vode za potrebe općine Posušje. Nalazi se kod sela Tribistova između Posušja i Rakitna. Dužina mu je oko 500 metara, širina oko 300 metara, dok je najveća dubina oko 10 metara. Oscilacija vode ovisi uglavnom od jačine ljetnog sušnog razdoblja. Jezero je iznimno bogato svim vrstama slatkovodne ribe tako da na njemu možete vidjeti ribiče iz cijele Hercegovine i Imotske krajine.

Akumulacija Drinovci

Akumulacija Drinovci nalazi se u Drinovačkom polju, a izgrađena je za potrebe hidrocentrale Peć-Mlini. Akumulaciju vodom opskrbljuje rijeka Vrljika-Matica koja izvire u Pr ološcu, nedaleko Imotskog.

Peć Mlini, detalj

Jezero Tribistovo

Rijeke

Županija Zapadnohercegovačka je iznimno bogata izvorima, i čiste i pitke vode, od kojih je formirana dosta gusta mreža riječnih tokova.

Tako u Županiji Zapadnohercegovačkoj imamo:

- rijeku Maticu koja ponire u Drinovačkom polju

To je zapravo drugo ime za Vrljiku.

- Trebižat (troimena rijeka: Tihaljina – Mlade – Trebižat), a ulijeva se u Nertveu u Strugama kod Čapljine

- Vrioštica ulijeva se u Trebižat malo nizvodno od Vitine

- Studenčica koja se ulijeva u Trebižat 10-ak km nizvodno od Ljubuškog

- rijeka Lištica ponire u Mostarskom blatu

- rijeka Ugrovača izvire u Rakitnu, a ulijeva se u Lišticu u Širokom Brijegu. Tijekom ljeta kada vodostaj opadne ne uspijeva doseći do Širokog Brijega nego ponire u jamama i pećinama kojih neizbrojivo ima u njenom gornjem toku.

- rijeka Ričina koja se puni izvorima oko Jezera Tribistova iznad Posušja
- rječica Žukovica u Zagorju kod Posušju.

Slapovi

Kravice na rijeci Trebižat kod Ljubuškog, slap Koćuša na rijeci Mlade – Trebižat u Veljacima (10-ak km zapadno od Ljubuškog), slap Žukovica na istoimenoj rječici u Zagorju (općina Posušje), te Sinjac na rijeci Ugrovači u Crnim Lokvama (općina Široki Brijeg).

Slap Kravica

Slap Kravica nalazi se na rijeci Trebižat, 5 kilometara nizvodno od Ljubuškog. Protječući vapnenačkim koritom voda rijeke Trebižat je taložila sedru i na taj način formirala prekrasna mjesta izvanredne prirodne ljepote i rijetkosti.

Sam slap je polukružnog oblika promjera 150 m i visine oko 28 m, ovisno razini vodostaja.

Preko sedrenih stijena izrasla je trava povijuša spuštajući se, na mjestima, i do samog podnožja slapa.

Vode Trebižata se spuštaju preko nje u obliku, i na desetke, lanaca koji, u ljetnim mjesecima, kupacima služe kao prirodni tuševi.

Oko samog slapa nekada je bilo izgrađeno nekoliko mlinica i stupa koje su bile same po sebi atrakcija.

Danas nažalost, nijedna od njih nije u funkciji.

Sedamdesetih godina ispod slapa je bila izgrađena i jedna mini hidrocentrala koja je osvjetljivala slap i tako mu noću davala neponovljivo čaroban izgled.

Svojom ljepotom, osobito u proljeće i jesen kada nahrupe kiše i navale vode, slap Kravica je očarao mnoge i tako postao iznimno poželjan slikarski i fotografski motiv.

Ono što ostaje kao neizbrisivo sjećanje i doživljaj je kupanje u Trebižatu ispod samog slapa Kravice.

Slap Kravica

Kako bi turisti i kupači mogli preći na drugu obalu Trebižata, u ljetnim mjesecima se postavi drveni pontonski most preko rijeke malo niže slapa.

Rijedak je dan kad, u ljetnim mjesecima, na kupanju na Kravici nema nekoliko stotina kupača, zna ih biti i mnogo više.

Slap Koćuša

Slap Koćuša se nalazi se na Rijeci Mlade koja malo niže slapa, ispod Veljačkog mosta, mijenja ime u Trebižat. Nalazi se 5 km izvodno od Vitine i oko 12 km od Ljubuškog.

Visina slapa je 5 m. Dužina slapa je oko 50 m, pa iako nije osobito visok, iznimno je atraktivna izgleda, te je i on čest motiv slikara i fotografa.

Pećine i jame

Ravlića pećina u Peć-Mlinima (Grude), Hajdučka pećina u Batinu kod Posušja, Mijatova pećina u Parku prirode Blidinje, Hajdučka pećina na Vučipolju kod Posušja i Bupalova pećina nedaleko Hardomilja u Ljubuškom.

Ravlića pećina

Ravlića pećina se nalazi na 260 m nadmorske razine, iznad izvora rijeke Tihaljine.

Dimenzije Ravlića pećine su: dužina 95 m, širina 38 i visina 20 m.

Arheološkim iskapanjima pronađeni su ostatci naselja koje potječe iz vremena neolitika tj. mlađeg kamenog doba.

Nekada su ovu pećinu zvali i Suha Pećina.

Endemično i rijetko bilje

Među rijetke biljke koja svojim žutim cvjetovima u proljeće hercegovačkom pejzažu, a osobito u Županiji Zapadnohercegovačkoj, daje posebnu draž je tilovina.

Drača predstavlja biljni simbol Hercegovine. Tamo gdje nijedna biljka ne može preživjeti za draču su savršeni uvjeti.

Slijede grab, jasen, drijen, kljen, javor, hrast, koščela kao listopadno drveće.

U vazda zeleno drveće spadaju osobito kleka, munika, igličasti bor, zelenika i bršljan.

U rijetke vrste trava potrebno je spomenuti osobito; kadulju, smilje, bosilje, vrisak, gospinu travu.

Park prirode Blidinje

Park prirode Blidinje zahvaća područje dviju planina; Vrana i Čvrstice, te Polja plodnu udolinu između njih, površine 358 km².

U Poljima, bliže zapadnom kraju, smješteno je jezero Blidinje.

To je biser nad biserima prirode, modro gorsko oko u srcu tog beskrajnog planinskog zelenila.

Od brojnog rijetkog i endemičnog bilja potrebno je spomenuti muniku koje je u Masnoj Luci najveći kompleks u Europi.

Od životinjskog svijeta najpoznatiji ovdje su mrki medvjed, te divokoza ures planinskih litica Čvrsnice.

Od povijesnih spomenika ističu se brojne gomile i srednjovjekovni stećci, među kojima se opet ističu oni na Poljima i oni na Barama.

Na ovim prostorima osobito su interesantne planinske stojne kuće, kako one iz dalje tako i one iz bliže prošlosti.

Na ovim prostorima djelovao je sa svojom družinom i poznati hrvatski hajduk i narodni junak Mijat Tomić.

U ovom prostoru pokopana je (na Kedžari) i poznata Diva Grabovčeva koju je opisao u svom romanu i poznati hrvatski književnik Ivan Aralica.

Park prirode Blidinje danas je, na daleko već, poznato i priznato skijalište (Risovac) s tri skijaške staze; jednom vučnicom, te ski liftom četverosjedom.

U starija vremena, kada se ovdje živjelo vrlo teško, tek preživljavajući, ljudi nisu osobito voljeli ići u ove krajeve; no, danas kada ljudi u ove krajeve odlaze na odmor i rekreaciju, Park prirode postao je omiljeno odredište brojnih posjetitelja iz Hercegovine, cijele Dalmacije, Zagreba, pa i mnogo šire i, ono što je najvažnije, tijekom cijele godine.

Još, zapravo, nitko nije odredio je li Čvrsnica ljepša ljeti kada svojom svježinom blaži tešku i nesnosnu vrućinu ili zimi kada svojim blještavilom ne da ni gledati u se; u proljeće kad se snijeg lagano povlači pred sve nasrtljivijom bujicom biljnog svijeta čiju želju za životom ne može zamrznuti ni najveći zimski mrazevi ili u jesen kada prvi ledovi stresaju tijelo i, poput iglica, probadaju kosti.

Paraglaiding na Blidinjskom jezeru

Važniji objekti u Parku prirode Blidinje:

- Crkva sv. Ilije u Masnoj Luci
- Galerija Masna Luka.
- Planinarski dom planinarskoga društva Pločno
- Dom Parka prirode Blidinje

Moteli u Parku prirode Blidinje:

- Hotel „Hajdučke Vrleti“
- Motel Risovac
- Motel Staza Risovac.

Izvori pitke vode

Izvor Klokun

Izvor Klokun nalazi se u naselju Klobuk, 1. km zapadno od glavne ceste Ljubuški Grude, kada krenete lokalnom cestom pored crkve u Klobuku.

Vrelo izbija na ravnoj površini, na sred jedne livade, nedaleko rijeke Tihaljine u koju se i ulijeva nakon nekoliko stotina metara dalje od izvora.

Jačina vrela je oko 4 m³/1 sek, gotovo bez godišnjih oscilacija. Temperatura na samom izvoru je 13°C.

Jedna od legendi koja govori zašto, od tog mjesta pa nizvodno, Tihaljina mijenja ime u Mlade je i ta koja kaže kako ovaj izvor, Klokun, Tihaljinu pomalađuje, pa je nizvodno Tihaljina i dobila ime Mlade.

Samo mjesto gdje je smješten izvor Klokun je iznimno slikovito, vrlo pogodno i atraktivno za izletnike, te je kao takovo i vrlo dobro posjećeno.

Izvor Vrioštice

U samo središtu mjesta Vitine, 10-ak km zapadno od Ljubuškog, ispod brda Zelengore, iz jedne male pećine izvire rječica Vrioštica koja se ulijeva u Trebižat nekoliko kilometara nizvodno prema Ljubuškom.

Godišnja izdašnost izvora je vrlo različita i kreće se od 0,8 – 4,5 m³/1 sek.

Iz ovog vrela vodom se snabdijeva i Vitina i Ljubuški.

Odmah do izvora nalazi se prekrasan park i nekoliko restorana.

Budući da se nalazi niti 100 metara dalje od prometnice Ljubuški – Grude, izvor je vrlo pogodan za kraće zadržavanje i odmora prolaznika, te je i vrlo posjećen.

Izvor Tihaljine (Peć-Mlini)

Naselje Peć-Mlin nalazi se 10-ak km zapadno od Prometnice Ljubuški – Grude na putu prema Drinovcima. Odmah iza naselja, ispod polukružne okomite litice, visine 150 m i promjera 100m, iz jedne pećine izvire rijeka Tihaljina.

Niže 30-ak m pravi jezerce, a onda slap visine oko 5 m, teče dalje nekoliko stotina metara, a onda pravi još jedan slap, približno iste visine.

Na samom izvoru bilo je izgrađeno nekoliko mlinica od kojih danas ni jedna nije u funkcija.

U novije vrijeme tu je izgrađena i jedina hidrocentrala u Županiji Zapadnohercegovačkoj. Ona je donekle narušila prirodni ambijent ovog prostora, no uz određena, ali vrlo osmišljena ulaganja, taj negativni utjecaj bi se mogao, i te kako, ublažiti.

Međutim, beton kao materijal za obnovu mlinica i vodenih kanala morao bi se koristiti samo tamo gdje ne bi mogao biti vidljiv.

Vodni režim bi morao biti strogo kontroliran, a ne s velikim plimnim valovima koji uništavaju raznolikost biljnog i životinjskog svijeta rijeke Tihaljine kao i vrlo osjetljive sigaste naslage u samom koritu.

Zaštita rijeke Tihaljine i njezinog korita morali biti zajednički interes i obveza svih stanovnika Hercegovine, jer ona nije značajna i vrijedna samo za one koji žive u njezinoj blizini.

Grudsko vrilo

Grudsko vrilo se nalazi odmah uz magistralni put Grude – Imotski, 4 km daleko od Gruda.

U proljeće i jesen vrilo se pretvara u pravu rijeku, dok u ljetnim mjesecima obično presuši, u smislu da voda ne izbija na površinu.

Izvorište rijeke Lištice „Borak“

Izvorište rijeke Lištice je u kanjonu Borak koji se proteže na sjeveroistok sve do planine Čabulje.

Izvorište je udaljeno od središta Širokog Brijega 2 km, a sastoji se od donjih vrela, te vrela na području koje zovu Lončareve mlinice, gornja vrela.

To nisu klasični izvori rijeka gdje voda izbija iz izvorskih pećina, već voda naprosto kulja iz gomile kamenja i slijeva se u kanjon koji i čini korito rijeke Lištice.

Izvori koji se nalaze i na području Lončarevih mlinica nikada ne presušuju. Jedno među njima, po količini vode neveliko, izbija iz otvora podno stijene, uz glasno klobučanje vode, teče prema sjeveru, suprotno od toka rijeke Lištice, te nakon 70-ak metara pravi slap visine 6-7 m, zatim, zajedno s vodom iz još nekoliko izvora koji dotiču kanjonom, ponire da bi nekih stotinjak metara niže ponovo izbila kao rijeka Lištica.

Jedan poznati širokobriješki speleolog i planinar mi je rekao da se on spuštao u taj ponor i da je prošao kroz taj podzemni hodnik i izišao dolje niže lončarevih mlinica.

P njegovim riječima prolaz i nije tako zahtijevan ni opasan, štoviše, kako kaže, uz male intervencije (postavljanje nekoliko kratkih željeznih ljestava i rukohvata) moglo bi ga se napraviti i prohodnim što bi moglo postati i određena atrakcija.

Inače cijelo područje kanjona Borak je nekako tajnovito, iznimno slikovito, područje koje je atrakcija samo po sebi, s bezbroj zanimljivih prirodnih oblika i detalja.

Za Borak su vezano mnoge priče i legende, od onih koje su vezane za vile i vilenjake kojima je Borak bio savršeno stanište do onih koje se odnose na ilirsku kraljicu Teutu i prokletstvo koje je bacila na sve one koji budu dolazili u Borak s namjerom remetiti taj iskonski mir koji vlada u tom mjestu gdje njezina duša počiva.

Na području izvorišta nekada je bilo 20-ak mlinica. Neke su i danas u takovom stanju da bi ih se odmah moglo staviti u funkciju.

U sred Borka, na jednoj uzvisini, nalaze se i ostatci starog grada Kruševca, koji potječe iz srednjeg vijeka.

Tu se nalazi i nekoliko manjih, vrlo atraktivnih, kamenih mostova koje bi, isto tako, trebalo obnoviti.

Tu se nalazi i Božja ćuprija koja je isto tako bila predmetom ispredanja raznih priča.

Kroz Borak je prolazio i stari rimski put, srednjovjekovni putovi isto tako, i danas su još uvijek sačuvane neke podzide i dijelovi staza koje bi trebalo obnoviti i urediti za pješake.

Borak će, u budućnosti, zasigurno postati jedno od najatraktivnijih izletničkih mjesta.

Blato

Blato je polje koje se proteže zapravo cijelom dužinom od Širokog Brijega do Mostara. Od Mostara ga dijeli samo Brdo Žovnica.

Blato pripada jednim manjim dijelom Mostaru, a većim dijelom Širokom Brijegu.

Kroz Blato teče rijeka Lištica. Tlo polja je zapravo pješčenjak prekriven naplavinom.

Zimi cijelo polje uglavnom plavi, pa je po tome i dobilo ime Blato, kako ga zovu Širokobriježani.

Blato je bogato izvorima pitke vode koja ne presušuju ni za vrijeme najvećih ljetnim suša, a koji pune proširenja u koritu rijeke Lištice praveći tako prelijepo pješčane bazene za kupanje.

Okolo tih bazena cijelom dužinom izrasle su vrbe koje prave hlad kupačima.

Vode Blata su osobito bogate slatkovodnim ribama, tako da su ribiči na Blatu uobičajena pojava. U vodama Blata se nalazi i nekoliko endemičnih vrsta koje su prava kulinarska

poslastica: blatski crveni rak i prikanaci, a blatske žabe kao specijalitet nije potrebno posebno niti spominjati.

ŠPORT U ŽUPANIJI ZAPADNOHERCEGOVAČKOJ

U odnosu na ukupan broj stanovnika u Bosni i Hercegovini vjerojatno ne postoji mjesto, a o županijama da i ne govorimo, koje ima toliko športskih klubova kao što je to slučaj sa Županijom Zapadnohercegovačkom.

Samo Košarkaški klub Široki i Nogometni klub Široki Brijeg u poslijeratnom vremenu bili su prvaci prvenstava i kupova na državnoj razini.

Rukometni klub Izviđač iz Ljubuškog je višestruki državni prvak.

U Grudama je 2007. godine organizirano i Svjetsko prvenstvo u Boćanju. Na tom prvenstvu naši boćari su osvojili nekoliko medalja među kojima i dvije zlatne medalje.

Košarkaš Stanko Barać iz Širokog Brijega igra u američkoj NBA ligi, rukometaš Damir Buntić igra u najboljim europskim rukometnim klubovima.

S njim je i poznati rukometni golman iz Ljubuškog Mirko Alilović.

Nogometaš Marijo Bazina igrao je u austrijskom Rapidu. Za njim je i ništa manje poznat nogometaš Stanko Bubalo.

Poznati hrvatski nogometaši Ivo Banožić, Zvonimir Zvone Boban, pa Jerko Leko su također iz ovih krajeva.

Nogometni trener Ivo Šušak.

Atletičari: Dragan, Ivan i Tihomir Mustapić također.

Ljubušak Markica Dodig dvostruki je osvajač svjetske zlatne medalje u boćanju.

Damir Brzica srebrni osvajač medalje u boćanju na Europskom prvenstvu u boćanju.

Stojan Zelić osvajač dviju brončanih medalja: jedna na Svjetskom i jedna na Europskom prvenstvu u boćanju.

Džordž Čuvalo, podrijetlom iz Veljaka u Ljubuškom, boksač teške kategorije, dva puta se borio za naslov svjetskog prvaka

u boksu u teškoj kategoriji s poznatim Casjusom Clejom. Oba puta izgubio na bodove.

Drago Lončar državni prvak u bacanju kugle i koplja u SFRJ. Mladen Palac šahovski je velemajstor.

GLAZBA I KAZALIŠNI ŽIVOT

1900. godine u Ljubuškom je osnovano Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo „Trebižat“.

1912. godine u Širokom Brijegu je formirana limena glazba, a kasnije i tamburaški orkestar.

1928. godine na Humcu se osnivaju tri pjevačka društva: ženski, muški i mješoviti zbor.

1932. godine fra Rudo Mikulić osniva limenu glazbu.

1932. godine osniva se Pjevačko društvo Sv. Kate.

Na temelju ovih informacija možemo reći kako glazbeni život u Županiji Zapadnohercegovačkoj ima svoju tradiciju, no glazbeni život se nije odvijao uvijek istim intenzitetom što je rezultat različitih okolnosti, ali i socijalnog stanja stanovništva.

Danas Limena glazba „Sveti Ante“ postoji samo u Ljubuškom pri HKUD „Sveti Ante“ – Humac.

KUD „Sveti Ante“ – Humac svake godine organizira i Božićni koncert koga izvodi Limena glazba „Sveti Ante“.

Osnovna glazbena škola danas postoji u Posušju, Grudama i Širokom Brijegu.

U Širokom Brijegu postoji i Srednja glazbena škola. Glazbena škola Široki Brijeg svake godine organizira tri koncerta: za Uskrs, Veliku Gospu (Dan Općine Široki Brijeg) i za Božić.

Velik broj kulturno umjetničkih društava u Županiji Zapadnohercegovačkoj (njih 20) njeguju tradicijski način pjevanja (ganga – višeglasno pjevanje, putničko pjevanje - putnička ganga - jednoglasno pjevanje, pjevanje uz gusle) uz tradicijske instrumente: dvojnice, diple, usnu harmoniku, liru i gusle.

U Hercegovini je sve popularnije klapsko pjevanje. Tako u ovo vrijeme u Županiji Zapadnohercegovačkoj djeluju dvije klape: Klapa Bratovština iz Gorice (Grude) – u sklopu Bratovštine djeluje muška i ženska klapa - i Klapa Dobrkovići (Široki Brijeg).

U Biograticima djeluje muška i ženska klapa „Prijatelji“, a u Jarama ženska klapa „Jare“.

U Ljubuškom, pri HKUD „Studenčica“, djeluje Ženska klapa „Izvor“.

U Županiji djeluju i dva tamburaška sastava: Tamburaški sastav „Dukati Široki Brijeg“ i Tamburaški sastav „Mokro“ – Široki Brijeg.

Među poznatijim imenima iz glazbenog svijeta važno je spomenuti pjevača Ivana Mikulića – Civu i trubača Joška Sliškovića iz Širokog Brijega.

Na području Županije Zapadnohercegovačke ne postoji niti jedno narodno kazalište.

Amatersko kazališno društvo postoji u Širokom Brijegu i u Posušju, no, što zbog nedostatka novca ili prostora, što zbog neodgovarajuće podrške javnosti, ni ona nisu dovoljno aktivna.

Kino dvorane postoje u Ljubuškom, Grudama, Posušju i Širokom Brijegu, no aktivno je samo kino u Širokom Brijegu gdje je relativno dobra posjećenost.

RADIO, TELEVIZIJA I TISAK

Sva četiri općinska središta u Županiji Zapadnohercegovačkoj imaju svoje lokalne radio postaje, od kojih je svaka vrlo dobro slušana na području svoje općine.

To su: Radio postaja „Široki Brijeg“, Radio postaja „Ljubuški“, Radio postaja „Grude“ i Radio postaja „Posušje“.

U Posušju postoji i regionalna Radio postaja „Radio plus“.

Županija Zapadnohercegovačka nema svoje televizije, ali ima svoj udio u Hercegovačkoj televiziji u Mostaru.

Dnevne tisak u Županiji Zapadnohercegovačkoj ne postoji. Bilo je nekoliko pokušaja izdavanja tjednika kao što su: Vrisak, Horizont, Zapad itd.

U ovom trenutku možemo reći kako jedino Matica Hrvatska, Ogranak Široki Brijeg izdaje časopis „Vitko“.

Matica Hrvatska, Ogranak Grude, na kraju svake godine, izdaje svoj Godišnjak.

Svoj godišnjak: „Kršni zavičaj“, uoči Božića svake godine izdaje i Franjevački samostan na Humcu.

Kultura

Ono što je važno spomenuti kada su u pitanju kulturna događanja u Županiji Zapadnohercegovačkoj je pojava novih manifestacija kulturnog sadržaja u svim općinama.

U prvom redu to su:

- Mediteran film festival u Širokom Brijegu
- Revija turističkog filma u Širokom Brijegu
- Ljubuško silo
- Feastival klapa u Posušju
- Smotra folkloru u Širokom Brijegu
- Šimićevi susreti u Grudama
- Vest Hercegovina fest
- Smotra folkloru u Grudama

Kada se govori o kulturnim događanjima nikako se ne smije a ne spomenuti aktivnosti koje provodi Matica hrvatska općenito, a osobito aktivni ogranaci u Grudama, Širokom Brijegu.

Tu se u prvom redu misli na njihovu nakladničku djelatnost, kao i na organiziranje predstavljanja pojedinih knjiga.

Kada se govori o galerijskoj djelatnosti onda se mora u prvom redu spomenuti Franjevačka galerija u Širokom Brijegu, ne samo kao jedna od najbogatijih galerijskih kuća u BiH, nego i kao jednu od najaktivnijih u BiH.

U njezinom atraktivnom galerijskom izložbenom prostoru se organizira od 10 – 15 izložaba godišnje najeminentnijih umjetnika iz BiH, Hrvatske i drugih europskih zemalja, te jednom godišnje diplomatska izložba diplomanata Akademije likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu.

Galerija Vrba u Širokom Brijegu osobito u posljednjih nekoliko godina privlači svojom aktivnošću.

Važno je spomenuti i Galeriju Majka u sklopu Samostana Humac, isto tako vrlo vrijednu i sa stalnom postavom. Radi se o tematskoj stalnoj postavi na temu „majka“.

Skoro pa da nema hrvatskog umjetnika koji je nešto radio na ovu temu a da galerija nema nijedno njegovo djelo.

Kada su u pitanju knjižnice nikako se ne smije zaobići ona u sklopu samostana na Humcu.

To je izuzetno bogata, suvremeno uređena i katalogizirana knjižnica s vrlo velikim brojem starih knjiga (od početka XV. stoljeća pa na ovamo), znači onih još s početka tiskarstva uopće.

Humac i njegov samostan, kada je u pitanju kultura, poznat je po svom muzeju Humac. To zapravo prvi muzej u Bosni i Hercegovini, utemeljen 1884. godine, 4 godine prije Truhelkina Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Kada su muzeji u pitanju onda se mora spomenuti i Franjevačku arheološku zbirku u Gorici, u Grudama, Muzej u kući Oca mojega u Posušju, te Riznicu samostana u Široki Brijeg.

KULTURNE, UMJETNIČKE I ZNANSTVENE INSTITUCIJE

Od kulturnih institucija u Županiji Zapadnohercegovačkoj možemo reći kako:

U Širokom Brijegu, Ljubuškom, Grudama i Posušju djeluju Narodne knjižnice

U Grudama djeluje Kino Grude, a u Posušju Kino Posušje

U Širokom Brijegu djeluje Hrvatski kulturni dom „Borak“, a u Ljubuškom Ljubuški kulturni dom.

Kino dvorane su mjesta gdje se održavaju manje ili više sva kulturna događanja u ovim mjestima, a, ne rijetko, u njima gostuju i kazališne skupine iz Hrvatske.

Sve općine u Županiji Zapadnohercegovačkoj imaju športske dvorane, te se tako u njima održavaju svi kulturni i športski događaji koji imaju veliku posjećenost.

Riznica Franjevačke galerije Široki Brijeg

Dok su drugi narodi u Europi imali uređena i dobro osigurana mjesta gdje su čuvali svoje nacionalno i vjersko kulturno – povijesno blag, i stoga i time se s pravom dičili, dotle smo mi na ovim prostorima sva svoja blaga nosili sobom i u sebi, jer sve drugo bijaše opljačkano i odneseno na različite strane svijeta ovisno s koje su strane porobljivači dolazili.

Osobito je bilo teško išta sačuvati za vrijeme turskog ili osmanskog vremena.

No i u takovim vremenima o sačuvanom bogatstvu duha najbolje govore eksponati Riznice Franjevačke galerije u Širokom Brijegu.

Riznica Franjevačke galerije Široki Brijeg

Riznica se sastoji od nekoliko skupina, stalno izloženih, predmeta:

- slike: (Veronikin rubac-predrenesansa, Marija s Kristom-XVI.st.,Sveti Franjo u zanosu-XVII. st., Golgota-XVIII. st., Dva kerubina-XVIII. st., Žalosna Gospa-XVIII. st. itd)
- metalni predmeti: (Kalež-1636., Venecija, pozlaćena slitina; Monstranca-1767., rokoko, srebro s pozlatama; Ciborij-XIX. st.,neobarok, pozlaćena slitina itd.)
- knjige: (Jacobus de Voragine: Legenda Aurea, Venecija 20. listopada 1493.; Glagoljski misal pape Urbana VIII., Rim 1741.; Teološki spis na arapskom jeziku iz XVI. st. itd.)
- misno ruho: (Misnica-zeleni brokat sa srebrnim lišćem, XIX. st. itd).

Franjevačka galerija Široki Brijeg

Franjevačka galerija Široki Brijeg utemeljena je 25. srpnja 1990. godine izgradnjom objekta galerije čime je ona i službeno dobila svoje zasluženno mjesto i adresu. Međutim začeci zbirke Franjevačke galerije Široki Brijeg su mnogo dublji i sežu mnogo dalje u povijest. Prvo umjetničko djelo koje je došlo u samostan na Širokom Brijegu je „Gospa pri molitvi“, koje je divnim čudom sačuvano sve do današnjih dana, a donio ga je kao milodar fra Filip Ćorić – Beljo još davne 1848. godine.

1935. godine u Gimnaziju u Širokom Brijegu dolazi fra Mirko Ćosić kao diplomirani slikar, da bi već 1938. godine u Gimnazijskom izviješću bila „crtačka zbirka“ s više odljevaka Michelangela i Donatella Robbia.

1974. godine Bruno Bulić slika „Dolazak fratara u Hercegovinu“, ulje na platnu, A Zvonko Perko „Agoniju gladi“itd.

Ipak, tek je utemeljenje Franjevačke galerije Široki Brijeg 1990. godine značilo izlazak zbirke u javnost kao i snažna potpora njezinom budućem razvoju.

Na samom ulazu u Galeriju nalazi se veliki brončani odljevak, reljefa Ivana Meštrovića iz 1942. godine (Rim) „Stigmatizacija svetog Franje“. U početku je bila postavljena i stalna postava koja je zbog ratnih događanja kasnije sklonjena. Tu su bila djela: Stipe Sikirice, Vlahe Bukovca, Anđelka Mikulića, Bečića, Crnčića, de Rvere, Gabrijela Jurkića, Škarpe, Virgilija Nevjestića, Kulmera Murtića, Hegedušića, Motike, Raisera, Kuliša, babe Penavuše, Krune Bošnjaka, Kroatice, Večenaja, Kožarića, Mirka Čosića, Dalia, Delacroixa itd. itd.

Franjevačka galerija Široki Brijeg danas u svom vlasništvu ima preko 1500 djela svjetske vrijednosti, od djela starih majstora (XVII. – XIX. stoljeća), klasika i majstora hrvatske moderne, te djela suvremene umjetnosti.

U svom radu danas Galerija gotovo da i nema praznog hoda: slijedi izložba za izložbom i tako tijekom cijele godine, iz godine u godinu.

Naravno, Galerija se izvrsno nadopunjuje s Likovnom akademijom, te tako jedna drugoj čine snažnu potporu, i sadržajno i promidžbeno.

Muzej Humac

Prvu ideju o osnutku muzeja nalazimo kod Fra Petra Bakule u Šematizmu kojeg je objavio na hrvatskom jeziku 1867. godine u kojem iznosi svoja zapažanja i istraživanja iz područja arheologije, povijesti, povijesne topografije, etnologije i sl.

Šematizam je postao temeljno djelo za svako daljnje istraživanje. Na tom tragu svoje istraživanje je nastavio fra Anđeo Nuić, arheolog, konzervator i muzeolog.

On ide i korak dalje, pa vrši i prva arheološka istraživanja na terenu. Rezultat tog istraživanja su otkrivanje rimskog vojnog logora na Gračinama na Humcu i na Karauli u Tomislavgradu.

Za izložbu predmeta koje je pronašao ili dobio na terenu, dobio je jednu samostansku prostoriju. Naručio je odgovarajuće vitrine za pojedine predmete i u proljeće 1984. godine otvorio za javnost „ Sbirku svakovrsnih stvari, koliko prirodoslovnih, toliko arheologički“.

To je bila prva muzejska institucija u Bosni i Hercegovini.

Iste godine fra Anđeo Nuić je izradio Statut muzeja i počeo voditi Spomenik muzeja u koju je upisivao podatke prikupljenih predmeta.

I nakon utemeljenja nastavilo se i dalje prikupljati građa za muzej s istim žarom tako da je za kratko vrijeme prostor postao pretijesan.

Muzej je zbog ratnih i drugih događanja zatvaran nekoliko puta. Na stotu obljetnicu utemeljenja 1984. godine muzej je ponovo otvoren u jednoj većoj i tri manje prostorije, dok su kameni spomenici smješteni u klaustar samostana. Stalni postav su činili arheološka i kulturno-povijesna zbirka, te lapidarij.

1992. godine zbog ratne opasnosti muzej ponovo bio zatvoren.

Sadašnji postav čine eksponati pronađeni na širem hercegovačkom području, od prapovijesti do današnjih dana.

Muzej Humac, dio

Iz najstarijeg razdoblja prapovijesti nema velik broj predmeta, no najvažnije je da su pokrivena sva razdoblja.

Najvažnije arheološko nalazište iz prapovijesnog vremena je pećina Badanj kod Stoca koja pripada paleolitikumu u kojoj je pronađena jedini špiljski crtež u ovom dijelu Europe.

Iz tog razdoblja, paleolitika – starijeg kamenog doba, Muzej Humac posjeduje ogrlicu (14000 godina prije Krista) koja je pronađena na lokalitetu Badanj kod Stoca.

Osim pećine Badanj, iz kamenog razdoblja su i: Ravlića pećina iznad izvora Tihaljine, Zelena pećina iznad vrela Bune, Hateljska pećina u Dabarskom polju.

Iz mlađeg kamenog doba, neolitika, kao što su pronađeni ostatci naselja u Ravlića pećini u Peć-Mlinima (općina Grude) u muzeju se nalaze kamene sjekire, strjelice, kameni noževi.

Pronađeni i izloženi predmeti govore o vrlo intenzivnoj naseljenosti ovih prostora i tom vremenskom razdoblju.

Iz bakrenog doba muzej posjeduje razne eksponate: od bakrenih alatki, ukrasnih kopči za odjeću do lovačkog pribora (šatorska oprema, štitnik za trbuh, pektoral-prsni privjesak, rukobran podlaktice, dugmad itd.), sve pronađeno u Krehinu Gracu (općina Čitluk).

Iz brončanog i željeznog, dakle najmlađeg prapovijesnog razdoblja, muzej raspolaže s dosta bogatom i vrijednom zbirkom. Područje Hercegovine je u to vrijeme bilo već dosta gusto naseljeno, a veže se za Ilire kao najstariji poznati narod koji je nastanjivao ove krajeve.

Minijatura figurica božice Venere iz Sovića, kaciga grčko-ilirskog tipa, glineno posuđe itd. samo su neki od izloženih predmeta iz tog razdoblja.

Vrijeme je to formiranja prvog naselje na ovim područjima s gradskim obilježjima. Radi se o Daorsonu iznad sela Ošanića kod Stoca nazvanom po ilirskom plemenu Daorsi koji su ga i izgradili.

Iz tog vremena je i Zvonigrad, Kruškovac, Rasića gradina, Budim i Panošac kod Širokog Brijega,.

Rimljani su konačno i potpuno pokorili ove krajeve tek nakon Batonova ustanka 6. – 9. godine poslije Krista.

Nakon tog Rimljani grade na ovim prostorima vojne utvrde (Bigeste), Vile rustike (Mogorjelo), Gradove (Salonu, Naronu), te suvremene putove koji su povezivali gradove.

Iz tog vremena Muzej Humac raspolaže s niz vrlo vrijednih eksponata: uteg za vagu s likom cezara iz III. stoljeća poslije Krista, kaciga i štitnik za obraz, okovi za koplja, kopče za odjeću, čavli i okovi za drvene konstrukcije, ulomci stakla iz I. stoljeća, keramika, keramičke svjetiljke (uljanice), amfore, rimska manufaktura, proizvodi od kosti, kirurški pribor, nakit; iz rimskog pogrebnih običaja: nadgrobni spomenici, urne (kamene, keramičke staklene s olovnim poklopcem) itd itd.

Ono što je na svoj način raritet Muzeja Humac je metalna minijatura cijele figure boga Merkura, veličine tek 2,5 cm s fascinantno savršenim detaljima, a potječe iz I.-II. stoljeća.

Vrlo važno je znati da se u zbirci Muzeja Humac nalazi: rimski nadpis s hrama, a govori o njegovoj obnovi sredinom I. stoljeća, a onda drugi nadpis s istog hram koji opet govori o drugoj obnovi iz 173. godine, tu je i ulomak rimskog friza s reljefom Viktorije – božice pobjede pronađene u Posuškom Gracu, reljef s prikazom Menade – prijateljice boga Dioniza iz II. stoljeća, impost kapitela pronađen u Docima kod Vitine iz V.-VI. stoljeća itd itd.

U to vrijeme dolazi do djelomične ili potpune kristijanizacije naroda na ovim prostorima.

Iz tog vremena u muzeju su izloženi: srebrna žlica koja je služila za pričešćivanje vjernika, fibula u obliku ribe (riba je u to vrijeme bila znak prepoznavanja kršćana) itd.

Od VII. do XV. stoljeća područje današnje Hercegovine pripadalo je državnoj zajednici zvanj Humska zemlja i Paganija (zemlja Neretljana). Niže upravne razine, u to vrijeme, zvale su se župe.

Iz tog vremena važno je spomenuti mač (karolinškog tipa), ostruge s bodežima, vrhovi strijela pronađeni na Humcu,

Ljubuška ploča iz XI. stoljeća pronađena na Mostarskim vratima, Humačka ploča iz XII. stoljeća.

U XIV. stoljeću objediniti ove krajeve uspjelo je tek Tvrtku I., a u XV. stoljeću hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači.

Iz tog vremena u muzeju je izložen mač i ostruge sa zvjezdicama iz XIV. stoljeća, lovačko koplje dužine 45 cm i teško nekoliko kilograma, zatim nakit (naušnice, prstenja, pečetnjaci, novac).

Iz tog vremena su i tvrđavska puška – prvo vatreno oružje, pronađen u Ljubuškom iz XV. stoljeća (oružje kakvo je koristio Hrvoje Vukčić Hrvatinić u borbi protiv Turaka), topovske kugle (kamene i metalne).

No uzalud, Osmanlije su bile neumoljive. Krajem XV. stoljeća pokorili su sve krajeve današnje Bosne i Hercegovine.

Za to vrijeme važno je spomenuti protuoklopno oružje: razne vrste buzdovana, koplja za probijanje oklopa, turskog i hrvatskog tipa.

Iz srednje vijeka ostali su sakralni objekti, gradovi i nekropole.

Jedini grad na području Hercegovine iz ranog srednjeg vijeka je Mokriskik iznad Mokrog kod Širokog Brijega. Sakralni objekti su obično građeni na temeljima ranijih bazilika (crkva iz X. stoljećima na temeljima ranokršćanske bazilike iz V. stoljeća u Gorica kod Gruda).

Srednjovjekovne gradove na području današnje Hercegovine uglavnom je dao izgraditi herceg Stjepan Kosača. Nakon osvajanja, Turci su ove gradove dodatno ograđivali i utvrđivali, ovisno o strateškoj važnosti.

Gotovo da i nema važnijeg arheološkog lokaliteta na području šireg prostora Hercegovine s kojeg nema nit jedan eksponat izložen u Muzeju Humac.

Galerija Majka

Ideja o utemeljenju Galerije „Majka“ - Zbirke umjetnina franjevačkog samostana Humac Ljubuški ili kako je jednostavno i kratko zovu Galerija Majka rodila se prigodom predstavljanja knjige fra Ljudevita Rupčića „Majka“ u Mostaru 10 svibnja 2001. godine u Hrvatskom domu herceg Stjepan Kosača.

Ideja je došla samom autoru knjige fra Ljudevitu Rupčiću, a zdušno ju je prihvatio Dr. fra Viktor Nuić. Početni fundus buduće galerije činila je donacija pedesetak (50-ak) umjetničkih radova, na temu majka, njih dvojice iz osobnih zbirki.

Nakon nekoliko godina zbirka se upeterostručila. Postavljanje i otvaranje galerije predviđeno je za Majčin dan 8. svibnja 2004. No providenje nije htjelo da otvaranje stalne postave zbirke doživi i tvorac ideje fra Ljudevit Rupčić koji mire 25. lipnja 2003.

Danas Galerija Majka u svojoj stalnoj postavi ima preko 400 umjetničkih radova na temu „Majka“.

Tu su djela umjetnika iz Rusije, Slovenije, Hrvatske, Italije Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Konga itd., te ako govorimo o vjeroispovijestima umjetnika moramo napomenuti da se tu nalaze djela umjetnika katoličke, pravoslavne, židovske, te islamske vjeroispovijesti.

Ako govorimo o imenima, moramo spomenuti da se tu nalaze slike: Ede Murtića, Mersada Berbera, Dimitrija Popovića, Zlatka Price, Aleksandra Zvjagina, Vanje Radauša, Bože Drmića, Ivana Lackovića Croate, Mamuše, Sedera, Kulmera, Šercara, Vekića, Sikirice, Bifela, Jordana, Labaša, Generalića, Josipa Boterija, Mladena Veže, Ivica Šiške, Hame Ibrulja, Gabrijela Jurkića, Dubravka Babića, Munira Vejzovića, Ante Cetina, Alessandra De Chiechia, Dragice Cvek-Jordan itd. itd. Skulpture: Ante Starčevića, Florijana Mičkovića, Krune Bošnjaka, Stipe Sikirice, Petra Ujevića, Kuzme Kovačića, Meštrovića, Mihanovića, Kršinića, Rendića, Augustinčića,

Radauša, Škarpe, Goršea, Mile Wood, Ante Brkića, Đurđena Zanoški-Gudlin, Stipe Skoke, Ane Kovač, Zdravka Brkića itd. itd.

Franjevačka arheološka zbirka u Gorici

Franjevačka arheološka zbirka u Gorici je smještena u staroj župnoj kući. U prvoj dvorani su smješteni eksponati pronađeni u bližoj i daljoj okolini a potječu iz: prapovijesti, znači oko 2000 godina prije Krista do 1. godine za vrijeme Krista; rimskog doba od I. – IV. stoljeća; te predmeti iz ranokršćanskog (kasnoantičkog) razdoblja od IV. – VI. stoljeća.

Sjeverno od današnjeg naselja Gorice na brdu Pit pronađeni su predmeti (kamenе sjekire koje su i izložene) koji govore kako je ovo područje bilo naseljeno i u prapovijesnom vremenu.

Osim kamenih sjekira iz prapovijesnog vremena u Muzeju su izloženi keramički predmeti iz mlađeg kamenog doba.

Iz rimskog vremena izloženi su arhitektonski dijelovi rimskih vila i javnih objekata (ukrasni dijelovi stupova, podnožja stupova, kapiteli i sl.), novac, nakit (prsten - pečetnjak s likom cezara), keramika, fibule (kopče za odjeću), metalne alatke itd.

Rimsko vrijeme, a osobito ono od I. – IV. stoljeća, na području Gorice karakterizira opći prosperitet.

Tako je na području Gorice izgrađeno veliko rimsko naselje (za sada nepoznata imena) u podnožju ilirskog, delmatskog naselja na Pitu. Tu su pronađeni ostatci stambenih i gospodarskih zgrada, za to vrijeme vrlo luksuznih vila, obrtničkih pogona (talionice, kovačnice) itd.

U tom vremenu mnogi stanovnici su već poprimili kršćanstvo, pa se u Muzeju mogu vidjeti izloženi predmeti s kršćanskim motivima kao što su fibule s likom ribe i slično.

U V. stoljeću u Gorici je bila izgrađena i ranokršćanska bazilike s krstionicom koja je rekonstruirana i obnovljena, pa se može i vidjeti na mjestu gdje je u to vrijeme i bila.

Ta crkva je razorena u VI. stoljeću.

Oko 200 godina kasnije, na temeljima te bazilike bila je izrađena nova starohrvatska crkva, nevelika, ali vrlo bogata kamenim namještajem i kamenim ukrasima. Od kamenog namještaja sačuvani su dijelovi raskošne oltarne ograde koji se isto tako mogu vidjeti u muzeju. Vrata i prozori su bili ukrašeni starohrvatskim tropletom. Dijelovi tih pleternih reljefnih uresa također su isto tako izloženi u drugoj dvorani s ostalim predmetima iz hrvatske povijesti od: starohrvatskog razdoblja (VII. – XI. stoljeća); predmeti iz kasnog srednjeg vijeka (XII. – XV. stoljeća); te predmeti iz novog vijeka (XVI. – XIX. stoljeća).

Kasnije, Turci su crkvu spalili i razorili do temelja u XVII. stoljeću.

Predmeti koji se odnose na kasni srednji vijek, a izloženi su u muzeju, su mačevi, metalni dijelovi koplja, ostruge itd.

Predmeti iz novijeg vijeka odnose se uglavnom na podgrebne i nadgrobne spomenike.

Pod pojmom podgrebnog spomenika misli se uglavnom na kamene blokove na koji su se uklesavali znakovi križa i pokrivali zemljom da ne bi bili primijećeni, jer je, za vrijeme turske vlasti kršćanima bilo zabranjeno kršćansko označavanje grobnih mjesta. Kršćani su zbog toga nadgrobne križeve ili kamene blokove, na koje su uklesavali križeve, zakopavali u zemlju na grobnom mjestu.

U prolazu, iz prve u drugu dvoranu, smješteni su predmeti iz vremena turske okupacije.

Akademija likovnih umjetnosti

Akademija likovnih umjetnosti Široki Brijeg Sveučilišta u Mostaru utemeljena je 11. siječnja 1996. godine Odlukom o osnivanju Akademije likovnih umjetnosti Široki Brijeg

Sveučilišta u Mostaru koju je donijelo Upravno vijeće Sveučilišta u Mostaru.

Radnu skupinu koja je bila zadužena za izradu Elaborata o opravdanosti osnivanja akademije likovnih umjetnosti čini su: prof. Stipe Sikirica, prof. Vasilije Josip Jordan, prof. Nada Pivac, fra Vendelin Karačić, fra. Jozo Peić, prof. Jozo Marić, prof. Zdenko Kordić, prof. Miro Palameta, Vlado Šoljić, Ćiro Raić, Stjepan Skoko, Ante Jurić i Tihomir Glavaš.

Nastava za prvi naraštaj studenata Akademije likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu počinje 4. ožujka 1996. godine. 2003. godine utemeljuje se Poslije diplomski studij „Ars sacra“ pri Akademiji likovnih umjetnosti Široki Brijeg.

Turizam

Županija Zapadnohercegovačka je udaljena svega 20-ak km zračne linije od mora, a 40-ak km cestovnim putem.

U Županiji Zapadnohercegovačkoj se nalazi dvije planine koje spadaju u skupinu visokih planina Bosne i Hercegovine (Čvrstica i Čabulja), te najviši vrh Hercegovini i drugi u BiH, Pločno na Čvrstnici, 2228 m nadmorske razine.

Na prostoru Županije Zapadnohercegovačke nalaze se četiri jezera; 2 prirodna i 2 umjetna: Jezero Blidinje i Jezero Krenica, Akumulacija Drinovci i Akumulacija Tribistovo.

Rijeke na području Županije Zapadnohercegovačke su: Matica, Tihaljina-Mlade-Trebižat, Vrioštica, Studenčica, Lištica, Ugrovača, Ričina i Žukovica.

Na rijeci Trebižat nalaze se dva prekrasna slapa (Koćuša i Kravica). Kravica je jedan među svjetskim prirodnim biserima.

Županija Zapadnohercegovačka jednim svojim dijelom dopire i do samog središta svetišta Kraljice mira – Međugorju.

Sve ovo čini dobru podlogu za jedan osmišljen razvoj turizma u Županiji Zapadnohercegovačkoj.

Naravno Park prirode Blidinje pruža izvanredne mogućnosti za razvoj svih vidova zimsko – športskog turizma, avanturističkog, adrenalinskog, planinarskog i drugih vidova rekreacijskog turizma i ne samo u zimskim mjesecima.

Sam položaj Županije Zapadnohercegovačke omogućava razvoj tranzitnog turizma.

Uz dobro osmišljenu prezentaciju bogate kulturno – povijesne baštine, u Županiji Zapadnohercegovačkoj moguće je razviti kulturni turizam koji u svijetu dobiva sve više maha.

Prirodna baština omogućava razvoj svih vidova izletničkog i rekreacijskog turizma.

Blizina Međugorja, kao i Zavod Svete Obitelji u Širokom Brijegu, te župna crkva u Tihaljini, sa svojim sadržajima, omogućavaju razvoj hodočasničkog i vjerskog turizma.

Čist zrak, nezagađeno tlo, prirodne predispozicije za proizvodnju ekološki čiste i zdrave hrane čini dodatni, za mnoge turiste i snažan, razlog za dolazak na ove prostore.

Uz sve ovo na povoljna turistička kretanja u našoj Županiji naravno utječe i blizina Jadranskog mora, te druge vrlo atraktivne destinacije u Hercegovini: Mostar, Hutovo blato, Vjetrenica itd.

Narodni običaji

Stara narodna nošnja u Hercegovini je osobito zanimljiv motiv koji uvelike može obogatiti turističku ponudu Hercegovine.

Koliko je narod ovih krajeva, bar kada je u pitanju Županija Zapadnohercegovačka, postao svjestan važnosti očuvanja tradicije i starih običaja najbolje pokazuje broj novo utemeljenih kulturno umjetničkih društava (njih 20) kojima je temeljna zadaća baš očuvanje tradicije i starih običaja ovih krajeva. Brojna su sijela i smotre koje se događaju tijekom godine u mnogim mjestima diljem Hercegovine, a osobito u Županiji Zapadnohercegovačkoj:

- Ljubuško silo

- Smotra folkloru u Širokom Brijegu
- Silo na uskršni ponediljak na Kočerinu
- Smotra folkloru u Grudama

Isto tako vrijedne manifestacije koje imaju za cilj očuvanje starih običaja i starih sportova su Seoska olimpijada na Iljinu brdu u Posušju koja se održava u srpnju mjesecu na Ilindan svake godine.

Kada je u pitanju glazbena tradicija u Hercegovini važno je spomenuti narodno pjevanje: ganga (višeglasno pjevanje), putničko pjevanje (putnička ganga – jednoglasno pjevanje), bećarac i pjevanje uz gusle.

Glazbene instrumente koji se ubrajaju tradicijske glazbene instrumente u Hercegovini važno je spomenuti: gusle, dvojnice, dipke i trube koje su izrađivane samo u proljeće.

Liru susrećemo samo u okolini Neuma i Ravnog, no danas se proširila na cijeli prostor Hercegovine.

Od plesova koja su se igrala u Hercegovini važno je spomenuti: trusu, taraban, trojanac i kolanje.

Lindó se u stara vremena igrao samo na području Ravnog i u neumskom zaleđu, ali u novije vrijeme postaje sve popularniji pa se igra u cijeloj Hercegovini, a osobito u Županiji Zapadnohercegovačkoj gdje je naročito omiljen.

Ovdje je važno spomenuti i Festiival klapa u Posušju koji se održava početkom kolovoza svake godine.

Gastro ponuda

Područje koje obuhvaća regija Hercegovina kroz povijest je bilo vrlo siromašno, područje na kojemu su se sukobljavale, za njihova vremena, napredne civilizacije. Svi sukobi imali su za posljedicu pustošenje ovih krajeva i još veće siromašenje domicilnog stanovništva.

To siromaštvo najbolje se ogledalo kroz njihovu kuhinju i način prehrane.

Hrana se pripremala uglavnom od brašna (kukuruzova, ječmenog, brašna od sirka, vrlo rijetko pšeničnog brašna) i

mliječnih proizvoda. Iako se stanovništvo bavilo i uzgojem stoke, meso se koristilo vrlo rijetko u prehrani, izuzetno za težačke radnike i to isključivo slanina.

Za ilustraciju nekoliko vrsta jela: pura, popara, cicvara, razne izljujevače od krumpira i tijesta, različite pogačice s kajmakom, uštipci i sl.

No, danas Hercegovina općenito, a osobito Županija Zapadnohercegovačka nije siromašna. A način prehrane

Pura

najbolje govori o bogatstvu i materijalnom stanju stanovništva u ovim krajevima.

Bogatstvo hercegovačke kuhinje najbolje se može osjetiti dolaskom u Hercegovinu i kušanjem hrane. Nepregledno je bogatstvo hrane na bazi mliječnih i mesnih proizvoda, povrća i ribe, desertni prilozi na bazi voća, te mnoštvo slastica.

Ono što je osobito važno, kada je u pitanju gastro ponuda u Hercegovini, je netaknuta priroda, nezagađene vode i čist zrak, što će reći kako Hercegovina ima ono što cijela Europa nema. K tome još činjenica da škrta zemlja omogućava život

samo onom rijetkom i najkvalitetnijem bilju. Zbog toga Hercegovina, a tako i Županija Zapadnohercegovačka, i obiluje ljekovitim biljem kao rijetko koja zemlja na svijetu.

Naravno, hrana na bazi tako ljekovitog bilja može biti, a i jeste ljekovita.

Županija Zapadnohercegovačka je iznimno bogata pitkom vodom. Izvore pitke vode možete susresti posvuda, ali zbog

Riječni rakovi

kamenitog tla i njegove propusnosti gotovo svu vodu opet proguta zemlja iz koje je netom i nedaleko izbila.

U Županiji Zapadnohercegovačkoj se kao rijetko gdje je možete sagnuti gotovo na svakom izvoru i napiti vode bez straha da je zagađena.

Osim po pitkoj vodi, Županija Zapadnohercegovačka, uostalom kao i cijela Hercegovina, je nadaleko poznata po dobrim vinima, a osobito po autohtonim sortama Žilavki, Blatini, te Trnjku.

Rakija koja se proizvodi od vinove loze je poznata hercegovačka loza. Loza služi i kao baza mnogim vrstama hercegovačkih rakija (medovača, različite vrste travarica).

U Hercegovini se proizvode i mnoge druge vrste rakija kao što su murva, drienja i sl., te više vrsta likera: višnja, trešnja, orahovača i dr.

U cijeloj Hercegovini se, tako i u Županiji Zapadnohercegovačkoj, osobito u seoskim domaćinstvima, prave i različite vrste sokova sirupa kao što su sirupi od šipka, drijena, kupine, maline, šljive, jabuke; te različite vrste kompota od šljiva, višanja, jabuka.

Isto tako se proizvode i više vrsta marmelada kao što su marmelade od smokava, šljiva, kupina, dunja i sl.

Ono s čime se Županija Zapadnohercegovačka, a naročito područje općine Ljubuški, može dičiti je proizvodnja svih vrsta poljoprivrednih proizvoda, iako ona nije ni blizu razine koju omogućavaju potencijali kojima raspolažu ovi krajevi.

Hercegovački med, a osobito onaj s područja Ljubuškog i Širokog Brijega, Posušja i Gruda već je postao hercegovački brend.

Hodočasnički turizam

U popodnevnim satima 24. lipnja 1981. godine šestoro djece iz sela Bijakovići, svi prestrašeni i uzbuđeni, dotrčali su u selo tvrdeći kako im se na Podbrdu ukazala Gospa s djetetom (Blažena Djevica Marija – u Hercegovini se, od milja, zove Gospa).

Uzbuđenje se prenijelo i na cijelo selo. Tako znatiželjna djeca su pošla i sutradan, otprilike u isto vrijeme oko 6 sati poslijepodne, vidjeti hoće li im se Gospa opet ukazati.

I opet im se Gospa, Blažena Djevica Marija, ukazala, ali sada bez djeteta.

Kada se ukazanje završilo djeca su pitala: hoće li im se ukazati i sutradan? Ona je, uz osmijeh, samo klimnula glavom.

I tako se, po njihovu svjedočenju, događa evo već 40 godina. U međuvremenu rijeke hodočasnika iz cijeloga svijeta, iz dana u dan, slijevaju se u Međugorje gdje se nalazi mjesna crkva posvećena svetom Jakovu (Početak gradnje crkve u Međugorju vezan je za godinu 1937., a završetak gradnje za godinu 1969.)

Vjerojatno, ne postoji zemlja na svijetu iz koje nije bilo hodočasnika u Međugorju.

Pretpostavlja se da u Međugorje, tijekom svake godine, dođe oko milijun i pol hodočasnika.

Osobito velik broj hodočasnika dolazi u Međugorje za Uskrsne blagdane, 24.-25. lipnja (godišnjica ukazanja), 15. kolovoza (blagdan Velike Gospe), 8. rujna (blagdan Male Gospe), te u prvu nedjelju iza Male Gospe kada se održava Misa na Križevcu (brdo s velikim, 14 m, betonskim križem izgrađenim 1933. godine u spomen na 1933 godine rođenja Isusa Krista i 1900 godina njegove smrti).

U posljednje vrijeme, isto tako velik broj hodočasnika dolazi za vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana.

Poruke koje odlaze iz Međugorja u svijet su opće (mir, vjera, obraćenje, molitva i post) i posebne koje šalje po vidjeocima, a osobito po Mariji Pavlović-Luneti po kojoj šalje poruke svakog 25. u mjesecu.

Uz Međugorje, u novije vrijeme, cilj hodočasnika iz cijelog svijeta je sve više i Široki Brijeg gdje je poznati svećenik i župnik iz vremena prvih ukazanja u Međugorju fra Jozo Zovko utemeljio Zavodu Svete Obitelji, te Tihaljina gdje je fra Jozo bio župnik.

Osim u ovim mjestima vjernici u Županiji Zapadnohercegovačkoj hodočaste na Humac u Ljubuškom, 13 lipnja kada se slavi blagdan Svetog Ante i na Brijeg u Širokom Brijegu 15. kolovoza kada se slavi Velika Gospa, blagdan Uznesenja BDM.

Vjerski turizam

Vjerski turizam u Županiji Zapadnohercegovačkoj vezan je uz dva samsotana: Franjevački samostan u Širokom Brijegu i Samostan Humac u Ljubuškom.

I u ove samostane vjernici obično hodočaste, no česte su i posjete ljudi koji su druge vjeroispovijesti ili su štoviše ateisti, ali su iz različitih pobuda (povijesnih, kulturnih i drugih) došli vidjeti ove samostane, crkve itd.

Zimsko-športski turizam

Kad je u pitanju zimsko – športski turizam onda se to odnosi, u prvom redu, na Park prirode Blidinje i Skijaški centar Risovac. Skijaški centar Risovac u svojoj ponudi ima najsuvremeniji ski lift četverosjed s kapacitetom 2000 skijaša na sat, zatim vučnicu za odrasle osobe, kao i vučnicu i ski stazu za djecu i početnike.

Županija Zapadnohercegovačka ima i svoju Gorsku službu spašavanja (GSS), koja je sastavljena od najizvršnijih članova Planinarskog društva Pločno.

Tu se nalazi i Motel Parka prirode Blidinje s 15 soba, te restoran s kapacitetom 300 sjedećih mjesta.

Motel isto tako daje usluge iznajmljivanja skijaške opreme, te snježnog vozila.

Osim Motela Parka prirode Blidinje tu se nalaze i još motel Motel Risovac i hotel Hajdučke vrleti.

Ljetno kupališni turizam

Kada se govori o ljetno kupališnom turizmu u Županiji Zapadnohercegovačkoj onda se tu u prvom redu misli na nekoliko vrlo atraktivnih, slikovitih, štoviše egzotičnih, kupališta na rijeci Trebižat, oko Ljubuškog.

Kao prvo moramo spomenuti: kupalište Baščine, kupalište Čeveljuša, kupalište Božjak, te na Kravicu u ljetnim mjesecima nezaboravno kupanje pod njezinim slapovima.

Jezero Krenica isto tako pruža Drinovčanima, i ne samo njima, savršeno osvježanje u užarenim ljetnim mjesecima.

Uz jezero nalazi se i športsko – rekreacijski centar s velikim nogometnim igralištem.

U Širokom Brijegu osvježanje u ljetnim mjesecima mještani i ljudi koji borave u Širokom Brijegu mogu potražiti na gradskom bazenu, kao i na rijeci Lištici na Blatu.

Izletnički turizam

Izletnički turizam u Hercegovini, osobito u novije vrijeme, je u snažnoj ekspanziji. Svaki grad u Hercegovini ima svoja izletnička mjesta koja domicilno stanovništvo često koristi za kratke izlete. No brojna su mjesta u Hercegovini koja se nameću svojom atraktivnošću potencijalnim posjetiteljima izvan Hercegovine za jednodnevne izlete, neovisno radi li se o obiteljima ili manjim ili većim izletničkim grupama.

U Županiji Zapadnohercegovačkoj za jednodnevne izlete nude se osobito u ljetnim mjesecima kao atraktivna riječna kupališta slap Kravice, Kupalište Božjak, a može se reći i cijeli tok rijeke Tihaljina – Mlade – Trebižat, te jezero Krenica.

Međugorje, u posljednje vrijeme i Široki Brijeg, sve češća su odredišta turista hodočasnika.

Park prirode Blidinje je svakako odredište za sve one željne osvježanja u vrućim ljetnim mjesecima, a u zimskim mjesecima svima onima koje veseli snijeg i športovi na snijegu.

Kada su u pitanju kulturne institucije za osobito zanimljive posjete nude se: najstariji muzej u Bosni i Hercegovini „Muzej Humac“ u Ljubuškom i Franjevačka arheološka zbirka u Gorici, nedaleko Gruda, Franjevačka galerija u

Širokom Brijegu i Galerija Majka u Ljubuškom, te Riznica samostana u Širokom Brijegu.

Ruralni (seoski) turizam

Seoski turizam u Hercegovini je tek u začetku, iako raspolaže brojnim potencijalima za osobit razvoj baš tog vida turizma.

Tako se u tom smjeru rodilo nekoliko ideja i idejnih projekata za razvoj seoskog turizma među kojima se osobito ističu Seoski turizam „Marića Gaj“ u Grudama, Rezervat autohtonih vrsta životinja u Buhovu, u Širokom Brijegu, Eko-etno selo „Herceg“ u Međugorju.

Mlinice

Mlinice po Hercegovini su tako česta pojava, te se dobiva dojam kako su građene na svakom potočiću. U stvarnosti i jeste tako. Tamo gdje nema rijeka, mlinice su građene na bujicama i potocima kako bi se mogle koristiti za vlastite potrebe dok vode ima. Inače se u mlinice koje su izgrađene na rijekama žito donosilo tijekom cijele godine i iz najudaljenijih mjesta. Imati mlinicu, osobito na rijeci, značilo je materijalnu sigurnost. Mlinari su bili i ugledni i bogati ljudi.

Tako je samo u općini Ljubuški bilo izgrađeno preko 40 mlinica od kojih su neke i danas u uporabi.

U općini Široki Brijeg bilo ih je izgrađeno 30-ak. Danas više ne radi niti jedna, iako ih ima nekoliko koje bi se odmah mogle staviti u funkciju.

U općini Posušje bilo ih je izgrađeno 20-ak. Na rječici Žukovici u Zagorju neke su još uvijek u funkciji.

U općini Grude, na području izvorišta rijeke Tihaljine, u Peć-Mlinima, bilo je izgrađeno cijelo jedno malo naselje mlinica, no danas više niti jedna nije u funkciji.

Vinske ceste

Hercegovina je zemlja sunca i kamena. To je čini idealnom za uzgoj vinove loze i proizvodnju vina (u svijetu poznati kameni vinogradi). Povijest proizvodnje grožđa i vina u Hercegovini seže još u ilirsko doba. Dokazi o proizvodnji grožđa i vina u Hercegovini u rimsko vrijeme nalaze se u Mogorjelu kod Čapljine gdje su pronađeni reljefi s motivima vinove loze i grožđa kao i ostatci posuda u kojima se držalo vino. Iz srednjeg vijeka ostali su mnogi reljefi na stećcima s motivima loze i grožđa.

Hercegovački vinograd blatine i žilavke

Žilavka, Blatina i Trnjak su autohtone sorte koje su, zbog svoje kakvoće i specifičnog okusa, pronašle svoje mjesto na mnogim stolovima diljem Europe.

Žilavka je zelenkasto žute boje, kristalne čistoće, skladnog odnosa između kiselina i alkohola, a specifičan okus je čini izrazito posebnom među vinima.

Pije se rashlađena (10-12°C) uz janjetinu (kuhanu i s ražnja), sve vrste ribe, te uz hladna predjela (sir iz mijeha i pršut).

Blatina je crveno (crno) vino, tamno rubin crvene boje, proizvedeno od istoimene sorte grožđa s dodatcima oprašivača, prepoznatljive arome i puna okusa.

Pije se uz jaka jela, paprikaše, pečenje itd., na temperaturi 18-20°C.

Zbog jačine preporuča se piti lagano i obvezno uz jača jela.

Vinska cesta Hercegovine i napravljena je kao specifičan turistički proizvod baš zbog posebnosti i atraktivnosti ovih autohtonih hercegovački sorti.

No, Vinskoj cesti ne pripada samo vino nego i sve ono što uz vino ide osobito gastro ponuda Hercegovine sa svom svojom raznolikošću i specifičnostima, a onda i sve ono što Hercegovinu čini posebnom i neponovljivom kada je u pitanju kulturno povijesna i prirodna baština.

Ali ono po čemu je Hercegovina osobito bogata, ono u čemu nema konkurencije, jesu njezini ljudi, njihova gostoprимljivost i želja biti dobar domaćin.

Vinske ceste jesu iznimno potentan turistički proizvod, a svi ostali sadržaji zajedno učinit će ih u budućnosti i iznimno atraktivnim i poželjnim.

Proizvođači vina u Županiji Zapadnohercegovačkoj su: Vinarija Škegro - Radišići-Ljubuški, Vinarija Džajo – Ljubuški, Vinarija Nuić – Crnopod – Ljubuški, Vinarija Sušac - Cerno – Ljubuški, Vinarija Marića gaj – Grude, Vinarija ... - Čerigaj – Široki Brijeg, Vinarija Stari Lijan – Trn – Široki Brijeg.

'Staze sira' i 'Putovi duhana' nadopunit će Vinske ceste i sadržajem i raznolikošću ponude.

Ribolov

Županija Zapadnohercegovačka je poznata po čistim i bistrim rijekama: petoimena rijeka Vrljika-Matica-Tihaljina-Mlade-Trebižat i rijekom Lišticom; bisernim prirodnim jezerima: jezero Krenica i Blidinjsko jezero; umjetnim jezerima: Akumulacija Drinovci i jezero Tribistovo.

Sve ove vode su iznimno bogate svim vrstama slatkovodnih riba.

Rijeke se, osobito u zadnje vrijeme, sve češće poribljavaju, te tako, i pored velikog broja ribiča, ne oskudijevaju ribom.

Ribolov je postao vrlo privlačan bijeg od gradske vreve i osobito uspješna terapije za opuštanje od suvremenog poslovnog stresa.

Zbog toga nije čudno što se sve češće, na obalama rijeka i jezera, vide ribiči, pojedinačno i u skupinama.

Nakon ribanja, u pravilu, slijedi novo opuštanje uz pripremanje hrane i druženje.

A suvremenom čovjeku, od svega što mu nedostaje, to mu najviše nedostaje: iskrenog i neopterećenog druženja, te veselja i radosti kao rezultat tog druženja.

Manifestacije – po mjesecima

SIJEČANJ

Vino fest – Ljubuški, manifestacija koja je nestala, ali koju je potrebno obnoviti što prije.

VELJAČA

Maškare; LJubuški, Široki Brijeg,
Proslava Dana Očine Ljubuški

SVIBANJ

Gastro susreti „Okusi s kamena“ – Široki Brijeg, manifestacija koja se prestala održavati, a koju bi bilo dobro obnoviti.

Šimićevi susreti – Grude-Široki Brijeg-Mostar

LIPANJ

Hodnja mira i Molitva za mir u svijetu – Grude-Ljubuški-Međugorje

Pustolovna utrka Trebižat – Hutovo blato, Čapljina

SRPANJ

Seoska olimpijada Ilijino brdo – Posušje

Ljubuško silo – LJubuški

Međunarodni susret planinara

Vest Hercegovina Fest – Široki Brijeg

KOLOVOZ

Međunarodni molitveni susret mladih – Međugorje

Proslava Dana domovinske zahvalnosti u Viru

Proslava Dana Općine Posušje (15. VIII.)

Proslava Dana Općine Široki Brijeg

Mediteran film festival – Široki Brijeg

RUJAN

Smotra folklora – Široki Brijeg

STUDENI

Proslava Dana Općine Grude

Smotra folklora – Grude

Proslava Dana Županije Zapadnohercegovačke

PROSINAC

Doček Nove godine na otvorenom - Ljubuškom

Božićni koncert – Ljubuški, Široki Brijeg

Korisne informacije

Kada se putujete u Bosnu i Hercegovinu sobom se mora ponijeti putovnicu. Za sve putnike iz ostalih zemalja, osim zemalja članica Europske Unije, potrebno je imati vizu.

Uz putovnicu, ako putujete osobnim vozilom, potrebno je imati međunarodnu vozačku dozvolu i zeleni karton.

U Bosni i Hercegovini valuta je Konvertibilna marka (KM). Tečaj prema EUR-u je; 1 EUR = 1,956 KM. Zamjenu se može izvršiti u svakoj banci ili mjenjačnici.

U Hercegovinu se može doći zrakoplovom izravno u Mostarsku zračnu luku, ili zrakoplovom sletjeti u Sarajevo (120 km udaljeno od Mostara), u Dubrovnik (130 km udaljen od Mostara), ili Split (130 km udaljen od Mostara), a potom do Hercegovine dovesti se osobnim vozilom ili autobusom, a iz Sarajeva i Ploča je moguće koristiti i vlak.

Magistralni putovi koji vode ka Hercegovini su Split – Široki Brijeg - Mostar; Bihać – Livno – Široki Brijeg - Mostar; Sarajevo – Mostar – Široki Brijeg; Dubrovnik – Mostar – Široki Brijeg; Ploče – Mostar – Široki Brijeg; Makarska – Široki Brijeg -Mostar.

U Hercegovinu je relativno lako doći autobusom ili vlakom iz Italije, Austrije, Njemačke itd.

Najlakši način za upoznati Hercegovinu i proputovati njome je zasigurno vozilom. Udaljenost između mjesta u Hercegovini je relativno mala, a putovi su asfaltirani i dosta dobro se održavaju.

Turistička signalizacija dijelom je postavljena, no ne u dovoljno potrebnoj mjeri

Dozvoljena brzina kretanja vozila

Maksimalna dozvoljena brzina na autocestama je 130 km/h, na magistralnim cestama 80 km/h izvan naseljenih mjesta, a u naseljenim mjestima 50 km/h.

Radno vrijeme

Uobičajeno radno vrijeme je od 8 do 16 sati.

Najveći dio trgovina radi od 7 do 19 sati.

Korisni brojevi telefona

Informacije	1188, 1182
Poziv u hitnim slučajevima	112
Policija	122
Vatrogasci	123
Hitna pomoć	124
Točno vrijeme	125
Međunarodni razgovori	1201
Buđenje	1400, 1401

Za pokretne telefone postoje tri operatera; GSMBIH – 061; ERONET- 063 i MOBIS – 065.

Smještajni kapaciteti

LJUBUŠKI

HOTEL BIGESTE	039 835-000
HOTEL 'HUM'	039 839-420
MOTEL 'MOST'	039 831-613
SOPBE ZA IZNAJMLJIVANJE „Ćopa“	

ŠIROKI BRIJEG

HOTEL 'PARK'	039 700-506
SOBE U DOMAĆINSTVU „Šeherzada“	

GRUDE

HOTEL 'OTOK'	039 660-342
MOTEL 'KIWI'	039 674-079

POSUŠJE

MOTEL VIKTORIA	039 681-139
MOTEL PENAVA	039 580-580

Raštikijada – Seoski turizam Marića ga

Izvori literature:

- Ljubo Mihić „Turistički motivi i objekti u Hercegovini“, Turistička štampa, Beograd 1968.
- Dr. Ljubo Mihić „Planine Prenj i Čvrnsnica sa Boračkim jezerom“, Jablanica 1973.
- Grgo Mikulić „Regija Hercegovina“-Turistički vodič, Gra- Gral Široki, Široki Brijeg-Zagreb 2008.
- fra Petar Krasić „ Park prirode Blidinje“, Park prirode Blidinje, 2005.
- Informacije o rezultatima poslovanja pravnih subjekata u ŽZH za 2007.
- Zapadnohercegovački kanton u brojkama, Federalni zavod tza statistiku, Sarajevo, srpanj 2000.
- Riznica Franjevačke galerije Široki Brijeg, 2001.
- Turistički potencijali iponuda BiH, Tuzla 2002.
- Okusi Hercegovinu, UCODEP, ured u Mostaru
- Hercegovina, Turistički savez Třebinja, Trebinje, 2006.
- Džemal Rošić „ Vodič za ribolov“, Zenica 2006.
- Muzej Humac
- Vodič kroz izložbu Svetog Stipana od Imote, Gorica 2006.
- www.skupstinazzh.ba
- www.vladazzh.com
- S vinom kroz vrijeme, Turistička zajednica HNŽ, Mostar-Čitluk, 2006.
- Viganj i njegovo doba, Gral. Široki Brijeg, 2004.
- Oaza u kamenu, Turistička zajednica ŽZH, Ljubuški 2006.
- Nikola Buconjić „Život i običaji Hrvata katoliče vjere u BiH“, Mostar, 1999.
- Lju buški kraj, ljudi i vrijeme, Ziral-Naša djeca, Zagreb 1996.
- Dragutin Pavličević „Kratka politička i kulturna povijest BiH, Zagreb 2000.

- Dr. Fra Andrija Nikić „Kratka povijest BiH do 1918.“, Mostar 2002.
- Ivan Dugandžić „Širokobriješka baština“, Široki Brijeg, 2004., Mostar, 1999.
- Lju buški kraj, ljudi i vrijeme, Ziral-Naša djeca, Zagreb 1996.
- Dragutin Pavličević „Kratka politička i kulturna povijest BiH, Zagreb 2000.
- Dr. Fra Andrija Nikić „Kratka povijest BiH do 1918.“, Mostar 2002.
- Ivan Dugandžić „Širokobriješka baština“, Široki Brijeg, 2004.
- Milan Nosić „Humačaka ploča“, Rijeka 2001.
- Mogućnosti razvoja turizma u općini Ljubuški, Mostar 1979.
- Marko Vego“Zbornik srednjovjekovnih natpisa“, Sarajevo 1970.
- Statistika BiH, Državni zavod za statistiku, Zagreb 1995.
- Podatci dobiveni izravno na terenu 2008., Grgo Mikulić
- Statistika Ministarstva gospodarstva ŽZH Posušje.